

การอนุรักษ์คลองท่าทองใหม่โดยชุมชนมีส่วนร่วม¹

The Rehabilitation and Conservation of the Tha Tong Mai Canal through Community Participation

อัมพวรรณ หนูพระอินทร์²
นุสรรา เพ็งแก้ว³
สิทธิพร รอดปังหวาน⁴

Ampawan Nupra – in
Nussara Pengkaew
Sittiporn Rodpungwan

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบริบทชุมชนคลองท่าทองใหม่ในภาวะการณเปลี่ยนแปลง และเพื่อกำหนดแนวทางการอนุรักษ์คลองท่าทองใหม่จากการมีส่วนร่วมของชุมชน ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพที่เน้นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

ผลการวิจัยพบว่า ด้านบริบทชุมชน ตำบลทุ่งกงและตำบลท่าทองใหม่ ต่างก็เป็นตำบลหนึ่งของอำเภอกาญจนดิษฐ์ แต่เดิมทั้ง 2 ตำบล อุดมสมบูรณ์ด้วยทรัพยากรธรรมชาติและชาวบ้านมีวิถีชีวิตที่เรียบง่ายตามแบบดั้งเดิม แต่หลังจากประเทศไทยใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติพัฒนาประเทศ ตั้งแต่ ฉบับที่ 3 (พ.ศ. 2515 – 2519) เป็นต้นมา ทำให้ทั้ง 2 ตำบล ดังกล่าว ได้รับการพัฒนาด้านวัตถุมากขึ้น ส่งผลให้สภาพธรรมชาติ วัฒนธรรม ประเพณี เศรษฐกิจ อาชีพ ความคิดค่านิยม ฯลฯ เปลี่ยนแปลงไป ปัญหาต่าง ๆ ของชุมชนมีเพิ่มขึ้น โดยเฉพาะ ความเสื่อมโทรมของคลองท่าทองใหม่ อันเป็นลำน้ำสายหลักของชุมชน ส่วนด้านแนวทางการอนุรักษ์คลองท่าทองใหม่โดยชุมชนมีส่วนร่วม เริ่มจากการสร้างเครือข่ายชุมชน การกำหนดแนวทางการอนุรักษ์ และการสร้างและเผยแพร่คู่มือการอนุรักษ์ ด้านการสร้างเครือข่ายชุมชน ชุมชนสร้างเครือข่ายขึ้น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มเครือข่ายชุมชนตำบลทุ่งกง และกลุ่มเครือข่ายชุมชนตำบลท่าทองใหม่ ด้านการกำหนดแนวทางการอนุรักษ์และฟื้นฟูคลองท่าทองใหม่ ดำเนินการใน 2 ลักษณะ คือ การแก้ปัญหา

¹บทความมาจากงานวิจัยการอนุรักษ์คลองท่าทองใหม่โดยชุมชนมีส่วนร่วม

²อาจารย์ประจำสาขาวิชาโวลิจิสติกส์ คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี

³นักวิจัยร่วม

⁴อาจารย์ ดร. ประจำสาขาวิชาการพัฒนาชุมชน คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี

คุณภาพน้ำไม่ได้มาตรฐาน เน้นกิจกรรมเกี่ยวกับการไม่ทิ้งขยะมูลฝอย สิ่งปฏิกูล และสารเคมีลงในแม่น้ำ ลดการใช้โฟมหรือพลาสติก การสร้างมาตรการแรงจูงใจเพื่อให้เกิดความร่วมมือในชุมชน การดำเนินงานร่วมกับหน่วยงานด้านกฎหมายเพื่อแก้ปัญหา ฯลฯ ส่วนด้านแนวทางการอนุรักษ์และฟื้นฟูการรุกรานพื้นที่สองฝั่งคลอง เน้นให้มีการครอบครองพื้นที่สองฝั่งคลอง ดำเนินการรักษาแนวต้นไม้ไว้ตลอดสองฝั่งคลอง การสร้างคู่มือและเผยแพร่ ฯลฯ ทั้ง 2 แนวทาง ได้กำหนดมาตรการ 5 ด้าน คือ การปลูกจิตสำนึกของประชาชน การป้องกัน การปราบปราม การฟื้นฟู และการตรวจสอบและติดตามผล ในส่วนของการสร้างและเผยแพร่คู่มือแนวทางการอนุรักษ์และฟื้นฟูฯ ได้สร้างคู่มือมีเนื้อหาเกี่ยวกับ ทำไม้ต้อนอนุรักษ์คลองท่าทองใหม่ กลุ่มเครือข่ายการอนุรักษ์ฯ และแนวทางการอนุรักษ์ฯ สู่ความเข้มแข็งอย่างยั่งยืน โดยจัดพิมพ์คู่มือเผยแพร่ให้แก่ทั้ง 2 ชุมชน

คำสำคัญ : การอนุรักษ์ มลพิษทางน้ำ คลองท่าทองใหม่ กาญจนดิษฐ์

Abstract

This research, using a qualitative participatory research design, has two main objectives: 1) to investigate the impact of changes to communities along the Tha Tong Mai Canal in Kanchanadit, Suratthani, Thailand; and 2) to develop conservation guidelines through community participation for those communities affected by such changes.

In terms of impact, the research found that prior to the nation's adoption of the National Economic and Social Development Plan, Thung Kong and Tha Thong Mai, two subdistricts within Kanchanadit, were both abundant with natural resources and local villagers led a simple, traditional way of life. After the NESDP was fully implemented, conditions changed. As the economy diversified and grew, with a concomitant increase in prosperity for some, the integrity of the Tha Tong Mai Canal began to deteriorate. Increased amounts of untreated sewage and waste water from nearby industries and farms, along with rubbish (plastic and styrofoam), have contaminated the canal and had adverse affects on the ecosystem's biodiversity.

In terms of conservation through community participation, two conservation groups were established to determine, implement and coordinate conservation efforts. The Thung Kong Sub-district Community Network and the Tha Tong Mai Sub-district Community Network have collaborated and developed coordinated strategies to rehabilitate the canal through water treatment, erosion reduction, implementation of protective safeguards through on-going monitoring and a public awareness campaign that included the publication of a conservation manual. The research explores each of these measures in extensive detail so that other interested conservation groups can benefit from what the two networks have learned in terms of restoring polluted waterways to sustainable states.

Keywords: Conservation, Pollution mitigation, Tha Thong Mai Canal of Kanchanadit District

ความนำ

น้ำเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่มีความสำคัญยิ่งต่อการดำรงชีวิตและการพัฒนาเศรษฐกิจ น้ำตามสภาพธรรมชาติที่ประชาชนทุกท้องที่อาศัยใช้ ได้แก่ น้ำในบรรยากาศ (ฝน) น้ำผิวดิน และน้ำบาดาล น้ำดังกล่าวเป็นผลผลิตจากธรรมชาติที่เราไม่สามารถผลิตเพิ่มขึ้นมา หรือลดปริมาณที่มีอยู่ในธรรมชาติได้เองตามต้องการ บางปีอาจเกิดฝนแล้งเป็นเหตุให้น้ำในแม่น้ำลำคลองมีน้อย จนไม่สามารถแบ่งปันได้ทั่วถึง หรือบางปีฝนตกชุกต่อเนื่องจนเกิดความเสียหายเนื่องจากน้ำท่วมทรัพย์สินและพื้นที่ชุมชน นอกจากนี้ยังมีน้ำเสียหรือมลพิษทางน้ำเกิดขึ้นในหลายท้องที่ตามมาอีกด้วย นับเป็นวิกฤตการณ์เกี่ยวกับน้ำซึ่งปัจจุบันนี้เกิดขึ้นในท้องถิ่นต่าง ๆ ทุกภาคของประเทศไทยในสภาพค่อนข้างใกล้เคียงกันแทบทุกปี พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงห่วงใยและทรงให้ความสำคัญอย่างยิ่งยวดในการแก้ไขปัญหาเกี่ยวกับน้ำอันเป็นปัจจัยพื้นฐานสำคัญของการดำรงชีวิตและการประกอบอาชีพของเกษตรกรซึ่งเป็นประชากรส่วนใหญ่ของแผ่นดินมาตั้งแต่ต้นรัชกาลจนถึงปัจจุบันพระองค์ทรงมีพระราชดำรัส โดยให้ความสำคัญเกี่ยวกับน้ำว่า

“...หลักสำคัญว่า ต้องมีน้ำ น้ำบริโภคและน้ำใช้ น้ำเพื่อ
การเพาะปลูก เพราะชีวิตอยู่ที่นั่น ถ้ามีน้ำคนอยู่ได้ ถ้าไม่มีน้ำ คนอยู่
ไม่ได้ ไม่มีไฟฟ้าคนอยู่ได้ แต่ถ้ามีไฟฟ้า ไม่มีน้ำ คน อยู่ไม่ได้...”

(Royal speech of His Majesty the King.

17th March 1986 at Chitralada Villa)

น้ำเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่ต้องมีการบริหารจัดการทั้งปริมาณและคุณภาพ
อย่างเป็นรูปธรรมทั้งในระยะสั้นและระยะยาว โดยหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน
ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่าย และชุมชนในลุ่มน้ำ ควรต้องร่วมกันทบทวนและปรับปรุงกระบวนการ
จัดการน้ำบางส่วนให้มีความเหมาะสมกับกาลปัจจุบันด้วยแนวคิดของนโยบายที่ตั้งอยู่
บนฐานแห่งความเป็นจริง และสามารถปฏิบัติได้โดยอาศัยข้อมูล ความรอบรู้ และ
สติปัญญาของผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายที่เข้าใจในรากเหง้าแห่งปัญหา ซึ่งการจัดการน้ำ
ในปัจจุบันควรมีกลไกสำคัญ ได้แก่ การมีส่วนร่วมของทุกฝ่ายในการทำงานแบบร่วมด้วย
ช่วยกันคิด ช่วยกันหารูปแบบและวิธีดำเนินการแก้ปัญหาต่าง ๆ แบบบูรณาการในทุกมิติเสมอ
ในสภาวะการณ์ปัจจุบันปัญหาน้ำเสียมีสาเหตุมาจากหลายปัจจัย ได้แก่ 1) น้ำเสียจาก
บ้านเรือนที่อยู่อาศัยของคนที่อยู่รวมกันเป็นชุมชนเป็นย่านที่อยู่อาศัย และย่านการค้าขาย
จากการศึกษา พบว่าปัญหาสิ่งแวดล้อมที่สำคัญที่สุดของอ่าวบ้านดอน คือ การปล่อยน้ำเสีย
ลงสู่แม่น้ำตาปีและอ่าวบ้านดอน โดยสาเหตุหลักมาจากน้ำทิ้งจากชุมชนและโรงกลั่นสุรา
ในฤดูน้ำหลาก และน้ำทิ้งจากการทำนากุ้ง 2) น้ำเสียจากการเกษตรกรรม กล่าวคือ
เกษตรกรใช้สารเคมีมากขึ้น ซึ่งบางชนิดสลายตัวได้ยาก สารเคมีดังกล่าวจะตกค้าง เมื่อฝนตก
น้ำฝนจะชะล้างลงในแม่น้ำลำคลอง เป็นสาเหตุให้สัตว์น้ำถึงตายได้ 3) น้ำเสียจาก
อุตสาหกรรม โรงงานอุตสาหกรรมทั่วไปใช้น้ำในปริมาณมากน้อยแตกต่างกัน น้ำที่ใช้
ทำความสะอาดเครื่องมือและพื้นที่ในโรงงาน และน้ำทิ้งจากโรงงาน จะเป็นน้ำเสียไหลลง
สู่แม่น้ำลำคลอง ทั้งหมดนี้ล้วนเป็นเหตุให้แม่น้ำลำคลองเน่าเสีย ส่งกลิ่นเหม็น มีสารพิษปะปนอยู่
กลายเป็นมลภาวะที่เป็นพิษต่อสิ่งแวดล้อม ส่งผลทำให้สิ่งมีชีวิตที่อาศัยอยู่ในน้ำขาด
ก๊าซออกซิเจน ยิ่งไปกว่านั้นถ้าเป็นเหมืองแร่ และเหมืองแร่หนักเป็นเหมืองฉืด น้ำจากเหมืองฉืดจะ
พาตะกอนซึ่งเกิดจากดิน หิน ทราย และเศษแร่ไหลปนไปกับน้ำที่ชะแร่ลงสู่แม่น้ำหรือ

ทะเล ทำให้ลำน้ำตื้นเขิน ทับถมและทำลายแหล่งอาหารของสัตว์น้ำ จากสภาพดังกล่าว จะเห็นได้ว่าสาเหตุที่ทำให้เกิดปัญหาน้ำเน่าเสียมีหลายสาเหตุ การแก้ไขปัญหาดังกล่าว จึงเป็นสิ่งที่กระทำได้ไม่ถ่วงน้ำหนัก

จังหวัดสุราษฎร์ธานีเป็นจังหวัดหนึ่งของภาคใต้ที่มีความสำคัญมายาวนาน ทั้งทางด้านประวัติศาสตร์ สังคม วัฒนธรรม และเศรษฐกิจจนถึงปัจจุบัน จังหวัดนี้ตั้งอยู่ ชายฝั่งตะวันออกบริเวณกึ่งกลางของคาบสมุทรมภาคใต้ ประกอบด้วยพื้นที่ทั้งส่วนที่เป็น แผ่นดินใหญ่และหมู่เกาะใหญ่น้อยจำนวนมาก ลักษณะภูมิประเทศส่วนใหญ่มีลักษณะเป็น พื้นที่ผสมผสานกันหลายลักษณะ ได้แก่ พื้นที่ราบ พื้นที่ราบสูง พื้นที่ริมทะเล และพื้นที่เกาะ ซึ่งแต่ละพื้นที่ประกอบด้วยทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญ ได้แก่ ป่าไม้ ดิน แหล่งน้ำ ฯลฯ (Surat Thani Provincial Development Plan 2015 - 2018, Online) กรณีของแหล่งน้ำ จังหวัดนี้มีแหล่งน้ำธรรมชาติที่สำคัญ ได้แก่ แม่น้ำ ลำคลอง ลุ่มน้ำใหญ่น้อย รวม 14 ลุ่มน้ำ⁵ แต่ละลุ่มน้ำมีแม่น้ำและร่องน้ำหลายสาย ทุกสายล้วนไหลลงสู่อ่าวไทย แม่น้ำตาปีและ แม่น้ำพุมดวง เป็นแม่น้ำที่เป็นเสมือนเส้นเลือดใหญ่ที่ตัดขวางคาบสมุทรออกสู่ทะเล ด้านตะวันออก ในอดีตผู้คนอาศัยแม่น้ำดังกล่าวเป็นเส้นทางคมนาคมติดต่อถึงกันและ ใช้เป็นเส้นทางติดต่อกับเมืองที่ตั้งอยู่ชายฝั่งแม่น้ำ

คลองท่าทองใหม่ เป็นลำคลองซึ่งฝั่งซ้ายของคลองอยู่ในเขตพื้นที่อำเภอเมือง จังหวัดสุราษฎร์ธานี ส่วนฝั่งขวาเป็นพื้นที่อำเภอกาญจนดิษฐ์ คลองนี้เกิดจากคลองเล็ก ๆ หลายสายไหลมารวมกัน ได้แก่ คลองทับทอน คลองกรูด คลองบางลู คลองบางด้วน ฯลฯ คลองดังกล่าวไหลมาจากเทือกเขานครศรีธรรมราช ชาวบ้านซึ่งตั้งบ้านเรือนอยู่ทางฝั่งขวา ของคลองนี้ เรียกลำน้ำนี้ว่า คลองท่าทองใหม่หรือแม่น้ำท่าทองใหม่ ส่วนชาวบ้านซึ่ง ตั้งบ้านเรือนอยู่ทางฝั่งซ้ายในพื้นที่อำเภอเมือง เรียกว่า คลองท่าทองใหม่บ้าง เรียกว่า คลองท่าทองบ้าง ชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในพื้นที่สองฝั่งคลองตอนเหนือสะพานท่าทองขึ้นไป ตั้งบ้านเรือนกระจัดกระจายตามแนวฝั่งคลอง ส่วนตอนล่างสะพานลงมา มีชาวบ้าน ตั้งบ้านเรือนเป็นหย่อม ๆ หนาแน่นทั้งสองฝั่ง ชาวบ้านทั้งสองฝั่งคลองได้ใช้ประโยชน์และ

⁵คลองสินปุน คลองอิปัน คลองพุนพิน คลองท่ากูป คลองมะขามเตี้ย คลองขวาง คลองยัน คลองแสง คลองสก คลองพนม คลองท่าทองใหม่ คลองกรูด คลองบางด้วน และคลองบางลู

วิถีชีวิตผูกพันกับลำคลองนี้มาตั้งแต่บรรพบุรุษ เห็นได้จากการใช้เป็นเส้นทาง การคมนาคม การล่องซุง การประกอบอาชีพประมง ทำสวน ทำไร่ ทำนา และใช้น้ำ เพื่ออุปโภคบริโภคสืบต่อกันมายาวนาน แต่เดิมคลองท่าทองใหม่ทั้งสองฟากฝั่งมีพันธุ์ไม้นานาชนิดหนาแน่น ลำน้ำใสสะอาด มีปริมาณน้ำจืดมากทั้งฤดูแล้งและฤดูฝน เพราะมีปริมาณน้ำจากลำคลองเล็กที่ไหลมารวมกันมากกว่าปัจจุบัน ในลำคลองอุดมด้วยสัตว์ นานาชนิด ทั้งปลา ปู กุ้ง หอย และสัตว์น้ำอื่น ๆ จะเห็นในคลองนี้เป็นที่เลี้ยงลือของ ชาวบ้านถึงความคร่ำคร่า ผู้เฒ่าผู้แก่เล่าว่ามีผู้คนที่ล่องเรือจับสัตว์น้ำและตัดยอดจาก ถูกจระเข้ทำร้ายเสียชีวิตบ่อยครั้ง จนกระทั่งมีสำนวนที่ใช้กันในภาคใต้อย่างแพร่หลายว่า “เข้ท่าทอง ควายสีชล คนฉลอง”

เมื่อประมาณก่อนปี พ.ศ. 2525 คลองท่าทองใหม่ยังคงอุดมสมบูรณ์ด้วยสัตว์น้ำ อย่างยิ่ง ชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในบริเวณหมู่บ้านทุ่งกง บ้านบ่อโฉลก บ้านท่าทองใหม่ บ้านเขาแก้ว บ้านบางกุ้ง บ้านทับท้อน บ้านหัวหมาก และหมู่บ้านอื่น ๆ ที่อยู่ไม่ไกลจาก คลองท่าทองใหม่ สามารถจับสัตว์น้ำในลำคลองนี้ซึ่งมีชุกชุมจนสามารถเลือกนำไปใช้ ประโยชน์เฉพาะตัวได้นั้น ชาวบ้านจำนวนไม่น้อยยึดการทำประมงพื้นบ้านโดยทำเป็นอาชีพ ก็มี แต่หลังจากที่จระเข้ในลำคลองถูกล่าจนหมดไป มีการตัดถนนเข้าไปในหมู่บ้าน ป่าไม้ทั้ง บริเวณสองฝั่งของลำคลอง และบริเวณป่าต้นน้ำลำคลองเล็ก ๆ ที่ไหลมารวมกันเป็นลำน้ำท่าทอง ถูกทำลายลงอย่างรวดเร็ว เนื่องจากการประกอบธุรกิจอุตสาหกรรมป่าไม้ ประกอบกับ ชาวบ้านสนใจประกอบอาชีพสวนยางพารากันอย่างแพร่หลาย และต่อมาเมื่อ การทำสวนปาล์มน้ำมันเข้ามามีบทบาทอย่างสำคัญ ในที่สุดป่าไม้ในบริเวณต้นน้ำและ บริเวณคลองท่าทองใหม่ก็หมดไป นอกจากนี้ลำคลองสายเล็ก ๆ ดังกล่าวถูกเจ้าของ สวนยางพาราและสวนปาล์มน้ำมันปรับพื้นที่ ทำให้พื้นที่ลำคลองแคบลงหรือ ถมลำคลองก็มี ลำคลองจึงตื้นเขิน ในปัจจุบันพื้นที่บริเวณคลองท่าทองใหม่ในฤดูฝนจึงมัก เกิดน้ำท่วมเป็นประจำ และในฤดูแล้งเมื่อน้ำทะเลหนุนขึ้นสูง ทำให้น้ำในลำคลองกลายเป็น น้ำกร่อยมากขึ้นไปตามแนวลำน้ำ การใช้น้ำเพื่อการอุปโภคบริโภค และปลูกพืชผักต่าง ๆ ก็ไม่สามารถทำได้ตามแบบเดิม นอกจากนี้การที่ชาวบ้านส่วนใหญ่และนายทุนซึ่งประกอบ อาชีพเกษตรกรรม ใช้ปุ๋ยเคมีและสารเคมีเพื่อปราบศัตรูพืชกันอย่างกว้างขวาง ประกอบ กับการทำฟาร์มเลี้ยงสัตว์ใกล้ลำคลอง อุตสาหกรรมขนาดเล็กต่าง ๆ การสร้างหมู่บ้านจัดสรร

การอนุรักษ์คลองท่าทองใหม่โดยชุมชนมีส่วนร่วม

การมีห้างสรรพสินค้าขนาดใหญ่ และการสร้างบ้านเรือนรुक้าเข้าไปบริเวณลำคลองซึ่งก่อให้เกิดน้ำเสีย และการทิ้งสิ่งปฏิกูลทิ้งลงในลำคลองอย่างมากมาย ภาวการณ์ดังกล่าวทำให้เกิดน้ำท่วมในคลองท่าทองใหม่บ่อยครั้ง ซึ่งไม่สามารถระบุสาเหตุที่แน่ชัดได้ สร้างความเดือดร้อนให้แก่ชาวบ้านผู้หาเลี้ยงชีพในคลองท่าทองใหม่อย่างเห็นได้ชัด เพราะสัตว์น้ำทุกชนิดมีน้อยลง (Komart Wisadsud, Interview: 10th September 2016) สภาพการณ์ที่ว่านี้ยังส่งผลให้การเลี้ยงปลาในกระชังในคลองท่าทองใหม่ประสบปัญหาการขาดทุนอยู่บ่อยครั้ง อีกทั้งเกิดผลกระทบอื่น ๆ เช่น เกิดอาการคันเมื่อสัมผัสน้ำ หรือเกิดอาการแพ้เป็นผื่นเป็นแผลเรื้อรัง รวมถึงน้ำมีกลิ่นเหม็น สถานการณ์อันเป็นปัญหาและการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวส่งผลกระทบต่อชาวบ้านและชุมชนอย่างกว้างขวาง อีกทั้งมีแนวโน้มเพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ แม้ชาวบ้านจะตระหนักดีในเรื่องนี้ แต่ยังคงขาดความรู้ความเข้าใจถึงวิธีการที่จะแก้ปัญหาให้บังเกิดผลดีขึ้นในระยะยาว เมื่อได้ทบทวนศึกษาปัญหาให้เข้าถึงรากเหง้า ร่วมมือกันอย่างจริงจังในการอนุรักษ์ และการกำหนดนโยบายการอนุรักษ์คลองท่าทองใหม่ด้วยการมีส่วนร่วมของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง จึงน่าจะเป็นหนทางแก้ไขปัญหาระยะยาวที่ยั่งยืนได้

ผู้วิจัยตระหนักถึงความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติ และความอยู่รอด ความสงบสุขของชุมชน รวมทั้งเล็งเห็นถึงการเปลี่ยนแปลงในหลาย ๆ ด้าน ที่จะส่งผลกระทบต่อชุมชนระยะยาว จึงมุ่งศึกษาบริบทชุมชนในภาวการณ์เปลี่ยนแปลง พร้อมกับหาแนวทางอนุรักษ์คลองท่าทองใหม่ด้วยการให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการรับรู้ ตระหนักหาทางและวิธีการประคับประคองให้วิถีชีวิต การเป็นอยู่อาศัย การทำมาหากินแบบเดิมยังคงอยู่ต่อไป เพื่อไม่ให้ถูกทำลายและเกิดปัญหามากกว่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน แต่หากต้องปรับเปลี่ยนไปบ้าง จะต้องคำนึงถึงความเหมาะสมกับชุมชนและสภาพการณ์มิใช่เปลี่ยนแปลงเพื่อผลประโยชน์ในเชิงธุรกิจของคนใดคนหนึ่ง กลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง หรือชุมชนใดชุมชนหนึ่ง ทั้งนี้เพื่อชุมชนเกิดการพัฒนาย่างยั่งยืนบนฐานของความสงบสุข

วัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย

1. เพื่อศึกษาบริบทชุมชนคลองท่าทองใหม่ในภาวะการเปลี่ยนแปลง
2. เพื่อกำหนดแนวทางในการอนุรักษ์คลองท่าทองใหม่ จากการมีส่วนร่วมของชุมชน

ขอบเขตของการวิจัย

1. ขอบเขตพื้นที่

งานวิจัยนี้ดำเนินการในพื้นที่ฝั่งขวาของคลองท่าทองใหม่ ซึ่งเป็นพื้นที่ของอำเภอกาญจนดิษฐ์ โดยครอบคลุมพื้นที่บ้านทับทอนและบ้านบ่อโผลก ในตำบลทุ่งกง บ้านท่าทองใหม่ และบ้านบางสำโรง ในตำบลท่าทองใหม่

2. ขอบเขตเนื้อหา

2.1 บริบทชุมชน หมายถึง สภาพทางกายภาพ ประชากร ประวัติความเป็นมา เศรษฐกิจ/อาชีพ การเมืองการปกครอง สภาพชุมชน การพึ่งตนเองของชุมชน โครงสร้างพื้นฐานของชุมชน และสภาพปัญหาชุมชน

2.2 แนวทางการอนุรักษ์คลองท่าทองใหม่โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนและผู้เกี่ยวข้อง ประกอบด้วยกิจกรรม ดังนี้

2.2.1 การสำรวจ และสร้างเครือข่ายการมีส่วนร่วมของชุมชนเพื่อการอนุรักษ์คลองท่าทองใหม่ มี 8 ขั้นตอน คือ 1) เรียนรู้คลองท่าทองใหม่ในอดีต 2) เรียนรู้คลองท่าทองใหม่ในปัจจุบัน 3) เรียนรู้การสังเคราะห์สรุปความรู้ในเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้การอนุรักษ์คลองท่าทองใหม่ 4) เรียนรู้การสร้างจินตนาการถึงอนาคตของคลองท่าทองใหม่ 5) กิจกรรมการพัฒนา 6) จำแนกประเด็นและจัดลำดับความสำคัญของกิจกรรมการอนุรักษ์และฟื้นฟูคลองท่าทองใหม่ 7) นำประเด็นที่เสนอมาถกเถียงกันในกลุ่ม เพื่อให้เกิดความชัดเจนถึงเหตุผลที่นำเสนอประเด็นเหล่านี้ และ 8) ร่วมกันวิเคราะห์และสังเคราะห์เนื้อหาตามประเด็นที่ร่วมกันสรุปเป็นกรอบแนวทางการอนุรักษ์และฟื้นฟู

2.2.2 การประมวลสภาพปัญหาของคลองท่าทองใหม่ด้วยการสำรวจการสังเกต การสัมภาษณ์ การสนทนา การจัดเวทีชุมชน และการสนทนากลุ่ม

การอนุรักษ์คลองท่าทองใหม่โดยชุมชนมีส่วนร่วม

2.2.3 การกำหนดแนวทางการอนุรักษ์คลองท่าทองใหม่ ในการกำหนดแนวทางมี 5 ขั้นตอน คือ 1) ในการพัฒนาคุณภาพประชาชนโดยการสนับสนุนการศึกษา ด้านการอนุรักษ์แม่น้ำลำคลองที่ถูกต้องตามหลักวิชา 2) การใช้มาตรการทางสังคมและกฎหมาย การจัดตั้งกลุ่ม ชุมชน ชมรม สมาคม เพื่อการอนุรักษ์แม่น้ำลำคลอง 3) ส่งเสริมให้ประชาชนในท้องถิ่นได้มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ ช่วยกันดูแลรักษาแม่น้ำลำคลองให้คงสภาพเดิม ไม่ให้เกิดความเสื่อมโทรม 4) ส่งเสริมการศึกษาวิจัย ค้นหาวิธีการและพัฒนาเทคโนโลยี มาใช้ในการจัดการแม่น้ำลำคลองให้เกิดประโยชน์สูงสุด และ 5) การกำหนดนโยบายและวางแผนขององค์การบริหารส่วนตำบลในการอนุรักษ์และพัฒนาแม่น้ำลำคลองทั้งในระยะสั้นและระยะยาว

2.2.4 การสร้างคู่มือแนวทางการอนุรักษ์และฟื้นฟูคลองท่าทองใหม่ เป็นการนำผลของการดำเนินกิจกรรม/โครงการ ระหว่างผู้วิจัยลงพื้นที่ศึกษาวิจัยและการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยนำผลที่ได้มาสรุป สังเคราะห์เป็นคู่มือ คู่มือดังกล่าว ประกอบด้วย ข้อมูลบริบทชุมชนคลองท่าทองใหม่ วัตถุประสงค์ของคู่มือ แนวทาง/วิธีดำเนินโครงการ/กิจกรรมต่าง ๆ ผลที่คาดว่าจะได้รับ บทสรุปแนวทางการอนุรักษ์และฟื้นฟูคลองท่าทองใหม่โดยชุมชนมีส่วนร่วม

2.2.5 การเผยแพร่คู่มือแนวทางการอนุรักษ์สู่ชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เป็นการนำคู่มือไปเผยแพร่ เพื่อชุมชนและหน่วยงานได้นำไปใช้ประโยชน์ และยึดถือปฏิบัติตามแนวทาง/วิธีการที่ได้กำหนดไว้ให้เป็นไปในแนวทางเดียวกันทุกหมู่บ้าน บริเวณริมฝั่งคลองท่าทองใหม่

3. ขอบเขตด้านระยะเวลา

งานวิจัยนี้ใช้เวลาดำเนินการ 1 ปี ตั้งแต่วันที่ 1 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2559 ถึงวันที่ 31 มกราคม พ.ศ. 2560

การดำเนินการวิจัย

การดำเนินการวิจัยนี้มี 3 ระยะ แต่ละระยะมีการดำเนินกิจกรรมที่ต่อเนื่องสัมพันธ์กันโดยตลอด

ระยะก่อนทำวิจัย

1. การสำรวจพื้นที่ศึกษา สภาพชุมชน สถานที่สำคัญ เช่น สภาพพื้นที่ ลำคลอง ป่าไม้ ชุมชนหนาแน่น อาชีพ สภาพความเป็นอยู่ วัด มัสยิด โรงเรียน สถานพยาบาล ที่ว่าการอำเภอ องค์การบริหารส่วนตำบล ร้านค้า ห้างร้าน ธุรกิจ กลุ่มคน และบุคคลอันเป็นที่รู้จักของชุมชนซึ่งที่มีบทบาทในการพัฒนาท้องถิ่น เพื่อทำความรู้จักและคุ้นเคยกับสภาพพื้นที่ที่สำคัญต่าง ๆ ในตำบลทุ่งกงและตำบลท่าทองใหม่ รวมถึงบุคคลผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทั้งหลายในช่วงแรกของการสำรวจนั้นใช้วิธีทำความรู้จักกับบุคคลในชุมชนและสถานที่ราชการแล้วชี้แจงโครงการและวัตถุประสงค์ของโครงการวิจัยเพื่อให้เกิดความไว้วางใจและเพื่อได้มีความคุ้นเคยซึ่งกันและกัน

2. การค้นหาคำบุคคลผู้เป็นที่รู้จักหรือเป็นแกนนำของชุมชน เช่น ผู้บริหารหน่วยงานต่าง ๆ ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้นำกลุ่มต่าง ๆ ในตำบลทุ่งกงและตำบลท่าทองใหม่ และสร้างความสัมพันธ์กับบุคคลดังกล่าว

3. การสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมโดยการสนทนาอย่างไม่เป็นทางการด้วยวิธีธรรมชาติกับบุคคลในชุมชนตำบลทุ่งกงและตำบลท่าทองใหม่โดยใช้ทุนทางสังคมวัฒนธรรมที่มีอยู่ตามวิถีไทย เช่น ความเอื้ออาทร ความจริงใจ การให้เกียรติยกย่อง เป็นต้น เพื่อให้บุคคลในชุมชนได้เกิดความสนใจ เห็นคุณค่าและมีส่วนร่วมในการดำเนินการวิจัยครั้งนี้

ระยะของการทำวิจัย

1. ศึกษาข้อมูลทุติยภูมิจากอำเภอกาญจนดิษฐ์และเข้าไปสร้างสัมพันธ์กับชุมชนองค์การบริหารส่วนตำบล กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ทั้ง 2 ตำบล ด้วยการเข้าไปพบปะอย่างไม่เป็นทางการเพื่อให้เข้าใจเหตุผลในการทำวิจัยครั้งนี้ว่า ผลจากการร่วมคิด ร่วมให้ข้อมูล และร่วมปฏิบัติงานจะบังเกิดผลอะไรกับชุมชน สังคม และประเทศชาติ หลังจากนั้นจึงเริ่มดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยการสังเกตวิถีชีวิต การทำมาหากินของชุมชนสภาพแวดล้อมทั่วไป ทำความเข้าใจสภาพปัญหาคลองท่าทองใหม่ที่กระทบต่อวิถีชีวิต

ทั้งจากการทำการเกษตร และการประมง สำหรับการเข้าร่วมเวทีชุมชน สร้างความสนิทสนมกับชุมชน โรงเรียน แสดงความจริงใจให้ชุมชนเข้าใจเจตนากรณีในการเข้าไปมีส่วนร่วมกับชุมชนในการวิจัยและพัฒนา เพื่อร่วมกันสังเคราะห์ปัญหาในชุมชน และค้นหาการแก้ปัญหาด้วยคนในชุมชนเอง ต่อจากนั้นเข้าไปสำรวจข้อมูลเบื้องต้น ข้อมูลทุติยภูมิจากเอกสาร การสัมภาษณ์ การสังเกต การสนทนา การจัดเวทีสร้างความคุ้นเคยกับชุมชนในขณะเดียวกันได้เผยแพร่แนวคิดการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมกับชุมชนควบคู่ไปด้วย

2. การปฏิบัติการวิจัยในชุมชนด้วยการวิจัยเชิงคุณภาพ ใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสังเกต สนทนา สัมภาษณ์ จัดเวทีชุมชน และจัดกลุ่มสนทนา โดยบันทึกด้วยเครื่องบันทึกเสียง บันทึกภาพนิ่ง และวีดิทัศน์ แหล่งข้อมูลสำคัญที่เข้าไปศึกษาค้นคว้า คือ องค์การบริหารส่วนตำบลท่าทองใหม่ ที่ว่าการอำเภอกาญจนดิษฐ์ สำนักงานจัดการสิ่งแวดล้อมที่ 16 วัด มัสยิด โรงเรียน สถานพยาบาล สถานที่ราชการ บ้านของปราชญ์ชุมชน และจากแหล่งข้อมูลอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง

3. การเก็บ การจำแนก และการประมวลผลข้อมูลทั้งหมดที่ได้จากขั้นตอนของการดำเนินการวิจัย ไม่ว่าจะเป็นข้อมูลจากเอกสารต่าง ๆ การสัมภาษณ์ การสนทนา การจัดเวทีชุมชน และการสนทนากลุ่มได้มีการบันทึกเสียงและการบันทึกภาพเพื่อนำมาวิเคราะห์และเสนอผลการวิจัย

การวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูล

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ ใช้การวิเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) และตรวจสอบข้อมูลโดยใช้เทคนิคสามเส้า คือ การสัมภาษณ์ การสังเกต และการอ้างอิงจากเอกสาร โดยนำข้อมูลปฐมภูมิและทุติยภูมิเกี่ยวกับบริบทชุมชน สภาพปัญหา มาจัดจำแนกข้อมูลเป็นหมวดหมู่และจำแนกในระดับเหตุการณ์ มีการเปรียบเทียบข้อมูล โดยการหาความเหมือนและความต่างที่มีอยู่ในคุณลักษณะหรือคุณสมบัติของข้อมูลตั้งแต่สองชุดขึ้นไปอย่างเป็นระบบ การอธิบายและเชื่อมโยงข้อมูลโดยอธิบายสาเหตุของการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างข้อมูลชุดหนึ่งกับอีกชุดหนึ่ง การตีความหมายข้อค้นพบที่ได้จากการแสดงข้อมูล การหาข้อสรุปการตีความและการตรวจสอบว่าข้อสรุปหรือความหมายที่ได้นั้นถูกต้องตรงประเด็นและน่าเชื่อถือแล้วบรรยายผลการวิเคราะห์ข้อมูลโดยสรุปและเรียบเรียงในแต่ละประเด็นของหัวข้อที่ศึกษา

ส่วนการสังเคราะห์ข้อมูล ภายหลังจากการวิเคราะห์ข้อมูลตามขั้นตอนต่าง ๆ ดังที่กล่าวแล้ว ผู้วิจัยได้สังเคราะห์ข้อมูลจากการศึกษาวิเคราะห์และการสัมภาษณ์ออกมาเป็นภาพรวมอย่างกลมกลืนให้เห็นถึงบริบทของชุมชน และสภาพปัญหาคลองอย่างชัดเจน โดยข้อมูลดังกล่าวจะต้องได้รับการตรวจสอบจากชุมชนด้วย

การสรุปผลการวิจัย

ข้อมูลที่ได้จากการวิจัยด้วยการศึกษาข้อมูลทุติยภูมิ การสัมภาษณ์ การสังเกต การสนทนา การจัดเวทีชุมชน ที่ผ่านการวิเคราะห์และสังเคราะห์เป็นความรู้ จะนำมาจำแนกเป็นกลุ่มเนื้อหา เพื่อตอบวัตถุประสงค์ แล้วนำเสนอเป็นรายงานการวิจัยด้วยวิธีการพรรณนาวิเคราะห์ และภายหลังจากการตรวจสอบรายงานการวิจัยจากผู้เชี่ยวชาญแล้ว จะจัดพิมพ์เผยแพร่และนำเสนอบทความผ่านวารสารที่ได้รับการรับรองคุณภาพ

ผลการศึกษา

บริบทชุมชนของตำบลทุ่งกงในภาวะการเปลี่ยนแปลง

ตำบลทุ่งกงเป็นตำบลหนึ่งที่อยู่ทางทิศตะวันตกของอำเภอกาญจนดิษฐ์ มีพื้นที่ประมาณ 30.20 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 18,875 ไร่ ตำบลทุ่งกง แบ่งออกเป็น 5 หมู่บ้าน คือ หมู่ที่ 1 บ้านเขาแก้ว หมู่ที่ 2 บ้านดอนรัก หมู่ที่ 3 บ้านทุ่งกง หมู่ที่ 4 บ้านบ่อไหล และหมู่ที่ 5 บ้านทับท้อน ด้านลักษณะทางธรณีวิทยาของพื้นที่ตำบลทุ่งกงส่วนใหญ่เป็นที่ราบสลับภูเขา แต่เดิมอุดมสมบูรณ์ด้วยทรัพยากรธรรมชาติ ได้แก่ ป่าไม้ ลำคลอง และลำห้วย ก่อนปี พ.ศ. 2520 ทรัพยากรป่าไม้อุดมสมบูรณ์มาก แต่หลังจากนั้นประมาณ 10 ปีเศษ ถูกทำลายด้วยวิธีทั้งที่ถูกกฎหมายและผิดกฎหมาย ปัจจุบันมีป่าไม้เหลืออยู่บ้างเฉพาะบริเวณบนภูเขาเท่านั้น ลำคลองสำคัญของตำบลทุ่งกง ได้แก่ คลองท่าทอง และคลองทับท้อน ปัจจุบันลำคลองยังคงเป็นแหล่งอาหารที่สำคัญของชุมชน และชาวบ้านยังใช้น้ำเพื่อการเกษตร ตำบลทุ่งกงมีประชากรตามทะเบียนราษฎร ทั้งสิ้น 5,132 คน มีสถานศึกษา คือ โรงเรียนก่อนประถมศึกษา 2 แห่ง และโรงเรียนระดับประถมศึกษาถึงมัธยมศึกษา 3 แห่ง มีศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก 2 แห่ง ด้านการสาธารณสุข ตำบลทุ่งกงมีโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลทุ่งกง 1 แห่ง สำหรับให้บริการด้านการสาธารณสุขเบื้องต้นแก่ประชาชน เมื่อมีผู้ป่วยที่โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพ ไม่สามารถให้บริการดูแลรักษาได้ก็จะส่งไปรับบริการที่โรงพยาบาลประจำอำเภอกาญจนดิษฐ์

ชื่อตำบลทุ่งกง มาจากชื่อ “ทุ่งโงง” หรือ “ท้องโงง” เนื่องจากชาวบ้านในตำบลนี้มักจะไม่ยอมสยบต่อผู้ใดง่าย ๆ หากไม่พิจารณาว่าใครถูกหรือผิด ต่อมาผู้เห็นว่าชื่อนี้ไม่เป็นมงคลนามจึงเปลี่ยนชื่อเสียใหม่ว่า “ทุ่งกง” บางกระแสเล่าสืบต่อกันมาว่า บริเวณทางน้ำในตำบลนี้เกือบทุกแห่งชุกชุมด้วยกบชนิดหนึ่ง เรียกว่า “กง” จากที่มี กง ชุกชุมดังกล่าว ทำให้ชาวบ้านเรียกชุมชนนี้ว่า “บ้านทุ่งกง” ที่มาของชื่อทุ่งกง จะมาจาก “ทุ่งโงง” หรือ “กง” ไม่มีผู้ใดวินิจฉัยได้อย่างชัด

ภายหลังที่ประเทศไทยมีแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ใช้พัฒนาประเทศ คือเริ่ม ฉบับที่ 1 เมื่อปี พ.ศ. 2504 สภาพของชุมชนในตำบลทุ่งกงได้เติบโตขึ้นเนื่องจากอุตสาหกรรมป่าไม้ จากการทำอุตสาหกรรมป่าไม้ดังกล่าวทำให้ชาวบ้านใช้ไม้ส่วนหนึ่งก่อสร้างบ้านเรือนของตนเองขึ้นทดแทนบ้านเรือนแบบเก่าอันเป็นเรือนเครื่องผูกและเรือนเครื่องสับพร้อม ๆ กับอุตสาหกรรมป่าไม้เขตตำบลทุ่งกรุงเรือง ชาวบ้านส่วนใหญ่ยังคงทำนา ทำไร่ หาของป่า ทำชันน้ำมันยาง หาปลาในลำคลอง และปลูกพืชต่าง ๆ ในลักษณะสวนสมรม ผลผลิตจากการทำการเกษตรดังกล่าวส่วนใหญ่ใช้ในครัวเรือนและแลกเปลี่ยนกันภายในหมู่บ้าน ที่เหลือก็นำไปขาย สภาพสังคมโดยส่วนรวมของตำบลทุ่งกงจึงเป็นสังคมแบบเดิมซึ่งพึ่งพาภายนอกน้อยมาก

ประมาณ ปี พ.ศ. 2515 – 2519 อันเป็นช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 3 ถนนหนทางในหมู่บ้านพัฒนาเป็นถนนลูกรัง ทำให้มีการนำพาหะต่าง ๆ เข้ามาใช้เพื่อความสะดวก เช่น รถจักรยาน รถจักรยานยนต์ ส่วนรถยนต์ยังมีน้อยขณะเดียวกันชาวบ้านต่างก็มีวิทยุ โทรทัศน์ และเครื่องใช้ไฟฟ้าเข้ามาใช้ในครอบครัวมากขึ้นสำหรับเส้นทางทางเรือซึ่งใช้ติดต่อกับภายนอกลดความสำคัญลง ภายหลังจากที่รัฐบาลได้สร้างถนนสุราษฎร์ธานี – นครศรีธรรมราช หรือทางหลวงหมายเลข 401 ความเปลี่ยนแปลงของตำบลทุ่งกงเป็นไปอย่างรวดเร็ว และเมื่อปี พ.ศ. 2536 - 2537 ซึ่งเป็นช่วงที่มีการตัดถนนจากสะพานดินไปยังสะพานสองเชื่อมต่อกับถนนสายซอยสิบ – กงตากในตำบลทุ่งกรุงทำให้มีผู้คนเข้าไปตั้งหลักแหล่งทำมาหากินในบริเวณสองฝั่งถนนดังกล่าวหนาแน่นมากขึ้น ความหนาแน่นของผู้คนที่เพิ่มขึ้นทำให้ตำบลทุ่งกงในปัจจุบันประสบกับปัญหาต่าง ๆ หลายประการ อาทิ ปัญหาสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติถูกทำลาย ปัญหา

เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม ปัญหายาเสพติด ปัญหาการเล่นการพนัน ปัญหาครอบครัว แยกแยก ปัญหาการศึกษา และอื่น ๆ ปัญหาลักษณะนี้เป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงของ บริบทชุมชน ซึ่งการถูกรวบงำของทุนนิยม และกระแสโลกาภิวัตน์ สถานการณ์ดังกล่าว ทำให้ชาวทุ่งกงเกิดความเสื่อมถอยทางด้านสถานะทางสังคม และด้านรายได้ ระบบนิเวศ ล่มสลายทั้งภูเขา ป่าไม้ ลำธาร ทรัพยากรในดินสินในน้ำ และบรรยากาศ อีกทั้งขยะที่ปนเปื้อน มีมากขึ้น ครอบครัวและชุมชนอ่อนแอลง นอกจากนี้ยังมีวิกฤตการณ์ที่เกิดขึ้นในชุมชน อีกสิ่งหนึ่ง คือ ผู้คนและชุมชนเห็นว่าจริยธรรมมีความหมายน้อยลง เห็นได้จาก ความเสื่อมถอยของความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ และระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ โดยที่มนุษย์ผู้ใดยกว่าถูกเอาเปรียบ และมนุษย์ร่วมกันเบียดเบียนธรรมชาติอย่างมากมาย

ชาวไทยพุทธที่ตำบลทุ่งกง แต่เดิมใช้ศาสนาเป็นสื่อเชื่อมโยงความสัมพันธ์ภายในกลุ่ม โดยใช้เป็นเครื่องร้อยรัดในการดำรงชีวิตตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตาย มีขนบธรรมเนียม ประเพณีที่สืบทอด ยึดถือปฏิบัติสืบทอดกันมาอย่างต่อเนื่อง ขนบประเพณีบางสิ่งบางอย่าง มีการปรับเปลี่ยนไปตามบริบทของสังคม แต่ก็ไม่เปลี่ยนแปลงในส่วนที่เป็นแก่นสารหรือสาระสำคัญ ชาวไทยพุทธมีวัดเป็นศูนย์กลางของเครือข่ายชุมชน จำนวน 3 แห่ง ได้แก่ วัดเขาแก้ว วัดทุ่งกง และวัดเขาขานาราม การรวมกลุ่มของชาวบ้านเป็นไปตามธรรมชาติ ไม่มีข้อบังคับหรือกฎเกณฑ์ใด ๆ ที่ตายตัว ในการรวมกลุ่มและการร่วมกันปฏิบัติงานต่าง ๆ ใช้หลักศรัทธาเป็นที่ตั้ง ใครจะร่วมหรือไม่ร่วมก็ได้ กลุ่มดังกล่าวของชาวไทยพุทธจึงเป็น กลุ่มที่รวมตัวกันอย่างหลวม ๆ ในปัจจุบันวัดเกือบจะมีใช้ศูนย์กลางของเครือข่ายชุมชนอีก ต่อไป ลูกหลานของชาวบ้านเรียนรู้เข้าใจและปฏิบัติตามหลักพระพุทธศาสนาน้อยลง บทบาทของวัดยังคงมีอยู่ ได้แก่ บทบาทด้านพิธีกรรมต่าง ๆ และขนบธรรมเนียมประเพณี ที่เกี่ยวข้องกับศาสนาเป็นส่วนใหญ่ ส่วนชาวไทยเชื้อสายจีนซึ่งมีโรงพระจีน อยู่ที่บ้านทับทอน ชาวบ้านส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ มีการไปทำบุญที่วัดเหมือนกับชาวไทยพุทธโดยทั่วไป สำหรับชาวไทยมุสลิม แม้จะไม่มีมัสยิดที่นี้เป็นศูนย์กลางเพื่อปฏิบัติศาสนกิจ แต่พวกเขาจะ ไปปฏิบัติศาสนกิจในตำบลท่าทองใหม่และในที่อื่น ๆ ซึ่งอยู่ไม่ไกลจากบ้าน อย่างไรก็ตาม ชาวไทยมุสลิมยังคงยึดมั่นและปฏิบัติตามประเพณีอย่างเคร่งครัด

การอนุรักษ์คลองท่าทองใหม่โดยชุมชนมีส่วนร่วม

ในด้านเครือข่ายชุมชนของตำบลทุ่งกงในอดีต เป็นลักษณะของเครือข่ายธรรมชาติที่บุคคลมีความผูกพันใกล้ชิดกับบุคคลต่าง ๆ ในครอบครัวและญาติพี่น้อง เพื่อนฝูง เพราะการที่ชุมชนตำบลทุ่งกงเป็นโครงสร้างสังคมเกษตรกรรม ทำให้ผู้คนหรือชุมชนมีระบบความสัมพันธ์เชิงสังคมที่แน่นแฟ้นมาแต่อดีต นอกจากนี้การที่ชุมชนต่าง ๆ มีความเชื่อ มีความรู้สึกนึกคิดว่าเป็นพวกเดียวกัน ทำให้ยึดหลักการดำรงชีวิตที่คล้ายคลึงกัน ลักษณะเช่นนี้ก่อให้เกิดความสัมพันธ์อย่างเป็นธรรมชาติที่มั่นคง เมื่อบริบททางสังคมเปลี่ยนไป คนในสังคมมีวัฒนธรรมความสัมพันธ์ต่อกันลดน้อยลง ต่างคนต่างมุ่งแสวงหาผลประโยชน์ส่วนตน ความคิดเชิงปัจเจกนิยมเช่นนี้ ส่งผลให้ปัจเจกชนเป็นศูนย์กลางสำคัญในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจทำให้ต่างคนต่างสนใจแต่ตนเอง และไม่ค่อยคำนึงถึงผลกระทบทางลบที่ตามมา วัฒนธรรมอันดีงามหลายอย่างที่มีมาแต่เดิมเสื่อมความนิยม และบางอย่างสูญหายไป นอกจากนี้ยังมีลักษณะการขาดความรับผิดชอบต่อส่วนรวม เช่น การทำลายทรัพยากรธรรมชาติ การใช้พื้นที่สาธารณะเป็นพื้นที่ส่วนบุคคลโดยไม่คำนึงถึงผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม และจากสภาพที่ต่างคนต่างอยู่ก่อให้เกิดปัญหาสังคมต่าง ๆ อีกมากมาย เช่น การลักเล็กขโมยน้อย ปัญหายาเสพติด การบุกรุกถ่วงล่าเพื่ออสังกรรมสิทธิ์ในที่ดินของผู้อื่น เป็นต้น สภาพความเป็นปัจเจกชนดังกล่าวส่งผลกระทบต่อตำบลทุ่งกงอย่างหนักหน่วงยิ่งขึ้น กระทั่งต่อมาผู้คนที่อาศัยอยู่ในชุมชนเห็นว่าจะส่งผลเสียหายที่จะเกิดกับชุมชนถึงขั้นวิกฤติได้ จึงเกิดกลุ่มหรือเครือข่ายเล็ก ๆ ขึ้นในชุมชนที่จะนำไปสู่การสร้างขีดความสามารถเพื่อให้พึ่งตนเองได้ โดยพัฒนาให้เข้าถึงปัญหา และหนทางเลือกในการแก้ปัญหาของชุมชน แต่กลุ่มหรือเครือข่าย ที่เกิดขึ้นในตำบลทุ่งกงยังดำเนินการเป็นไปอย่างหลวม ๆ (Waraporn Tomklong, Interview: 14th February 2017)

สังคมวัฒนธรรมในพื้นที่ตำบลทุ่งกงประกอบด้วยกลุ่มคนที่เข้ามาตั้งบ้านเรือนทำมาหากินอยู่ 2 กลุ่มหลัก คือ ชาวไทยพุทธ และชาวไทยมุสลิม กลุ่มชาวไทยพุทธมีมากถึงร้อยละ 95 ส่วนชาวไทยมุสลิมประมาณร้อยละ 5 นอกจากนั้นยังมีประชากรแฝงซึ่งเป็นลูกจ้างที่เป็นชาวอีสาน ชาวลาว และชาวเมียนมา อีกจำนวนหนึ่ง จากสภาพดังกล่าวสังคมและวัฒนธรรมของชาวตำบลทุ่งกงจึงเป็นลักษณะผสมกลมกลืนแต่ก็มีส่วนที่แตกต่างกันอยู่บ้าง โดยเฉพาะวัฒนธรรมทางศาสนาของกลุ่มชาวไทยพุทธและชาวไทยมุสลิม ในด้านสภาพครอบครัวแต่เดิมเป็นครอบครัวขยายทั้งสิ้น สังคมครอบครัวของชาวทุ่งกงให้ความสำคัญ

กับผู้อาวุโส สิ่งที่ผู้อาวุโสเน้นย้ำอยู่เสมอให้บรรดาลูกหลานปฏิบัติ คือ ความกตัญญูรู้คุณ ความมีน้ำใจ ความเอื้ออาทร ความผูกพันในสายเลือด ความเป็นผู้มีกิริยามารยาทเรียบร้อยดีงาม รู้จักเอื้อเฟื้อแบ่งปันและความมีเมตตากรุณาทั้งต่อเพื่อนมนุษย์และสัตว์ แต่ภายหลังจากที่มีการพัฒนาประเทศโดยให้ความสำคัญกับเศรษฐกิจทุนนิยมตั้งแต่การใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ พ.ศ. 2504 เป็นต้นมา ลักษณะครอบครัวเปลี่ยนเป็นครอบครัวเดี่ยวมากขึ้น ผู้คนในชุมชนอพยพไปทำมาหากินในเมืองและต่างถิ่น สภาพเช่นนี้ทำให้ระบบครอบครัว ชุมชนและสังคมซึ่งเคยมีความสัมพันธ์กันอย่างแน่นแฟ้นได้คลี่คลายลง ความผูกพันกับวัดและชุมชนอันเป็นถิ่นฐานบ้านเกิดรวมทั้งการยึดมั่นในประเพณี ความกตัญญูรู้คุณอันเป็นวัฒนธรรมที่ดั้งเดิมเปลี่ยนแปลงไปในลักษณะเสื่อมถอยลงอย่างเห็นได้ชัด ส่วนวัดซึ่งเคยเป็นศูนย์กลางของชุมชน เป็นแหล่งให้ความรู้ อบรมคุณธรรมจริยธรรม เป็นที่ประกอบประเพณีและพิธีกรรมต่าง ๆ ก็มีบทบาทน้อยลง สำหรับผู้บวชเรียนเพื่อมุ่งศึกษาธรรมะหรือสืบทอดพระศาสนา ก็มีน้อยลงมาก ในส่วนของที่อยู่อาศัย แต่เดิมชาวทุ่งกงมักตั้งบ้านเรือนอยู่ในบริเวณใกล้ลำน้ำ ใกล้สถานที่ทำนา และใกล้วัด เพื่อสะดวกต่อการไปมาหาสู่ทั้งกับภายในและภายนอกชุมชน อีกทั้งยังสะดวกต่อการหาอาหาร ทำนา ปลูกพืชผักต่าง ๆ และการทำบุญ บ้านเรือนของชาวทุ่งกง แต่เดิมจึงมักอยู่กันเป็นกลุ่ม บ้านที่สร้างขึ้นส่วนใหญ่ทำด้วยไม้ทั้งสิ้น สภาพบ้านดังกล่าวในปัจจุบันหมดความนิยม ชาวบ้านส่วนใหญ่เปลี่ยนมาก่อสร้างบ้านแบบสมัยใหม่เป็นบ้านชั้นเดียว วัสดุที่ใช้ก่อสร้างก็เปลี่ยนเป็นหลัก อิฐ ปูน หลังคามักใช้วัสดุสำเร็จรูป รูปทรงของบ้านเป็นแบบสมัยใหม่ที่หลากหลาย และในปัจจุบันมีบ้านห้องแถวสร้างขึ้นเป็นจำนวนมาก (Wad Klubwihok, Interview: 15th September 2016) ผลจากการที่รัฐบาลสร้างถนนระหว่างสุราษฎร์ธานี - นครศรีธรรมราช (สาย 401) และมีเส้นทางย่อย ๆ เชื่อมต่อถนนดังกล่าวเข้าไปยังชุมชนทุ่งกง การติดต่อแบบเดิมของชาวบ้านในพื้นที่นี้กับภายนอกได้เปลี่ยนมาใช้รถจักรยานยนต์ และรถยนต์ ทำให้ชาวบ้านเลิกใช้เส้นทางการติดต่อทางน้ำ ความสัมพันธ์กับภายนอกจึงหลากหลายและกว้างขวางมากขึ้น เมื่อความเจริญทางวัตถุเข้ามาสนองความต้องการของชุมชน ปัญหาต่าง ๆ จึงเกิดขึ้นตามมาด้วยปัญหาสำคัญ ได้แก่ ปัญหาที่เกิดจากการทำลายสภาพแวดล้อม ปัญหาน้ำท่วม ปัญหาสำคัญอีกหลายประการที่เข้ามาพร้อมกับความเจริญทางวัตถุ คือ ปัญหายาเสพติด

ปัญหาหนี้สิน ปัญหาการพนัน ปัญหาหลักเล็ชโหม่น้อย ปัญหาการว่างงาน ปัญหาความยากจน ปัญหาการประกอบอาชีพ ฯลฯ ทั้งนี้ปัญหาหนี้สินเป็นปัญหาอย่างหนึ่งที่รุนแรงมาก (Krisorn Pongsawat, Interview: 10th September 2016)

ในส่วนของประเพณี ในตำบลทุ่งกงมีประเพณีของกลุ่มชาวไทยพุทธที่ยึดถือและปฏิบัติสืบต่อกันมาช้านาน ได้แก่ ประเพณีการขอแรง ประเพณีทำบุญตักบาตร ประเพณีวันขึ้นปีใหม่ ประเพณีจប់ปี - จบเดือน ประเพณีสงกรานต์ ประเพณีรับส่งตายาย ประเพณีลากพระ ประเพณีเข้าพรรษา ประเพณีการบวช ประเพณีการแต่งงาน ประเพณีงานศพ ฯลฯ นอกจากนี้ประเพณีทั่วไปที่ยึดถือปฏิบัติกันในชุมชนโดยส่วนรวมที่กล่าวมาแล้ว ชาวทุ่งกงยังมีประเพณีที่เกี่ยวข้องกับชีวิตซึ่งแต่ละครอบครัวปฏิบัติสืบต่อกันมาคล้ายคลึงกัน ตั้งแต่อดีตกระทั่งถึงปัจจุบัน คือ ประเพณีเกี่ยวกับการเกิด การทำขวัญ การเลี้ยงดูเด็ก การศึกษาเล่าเรียน การบวช และการแต่งงาน ในส่วนของความเชื่อ ชาวบ้านตำบลทุ่งกงมีความเชื่อในสิ่งเหนือธรรมชาติและไสยศาสตร์ ความเชื่อเกี่ยวกับลัทธิและศาสนา และความเชื่อเกี่ยวกับหมอยาพื้นบ้าน (Tawin Rodkum, Interview: 30th September 2016)

ด้านเศรษฐกิจ และอาชีพ ตำบลทุ่งกงเป็นชุมชนเกษตรกรรมที่เลี้ยงตัวเองด้วยการทำนามาตั้งแต่ในอดีต รวมถึงประกอบอาชีพการประมง ปลูกพืชผักต่าง ๆ เลี้ยงสัตว์ ฯลฯ แต่ปัจจุบันชาวบ้านเลิกทำนาหันไปประกอบอาชีพอื่น การผลิตเพื่อยังชีพหรือเพื่อบริโภคในครัวเรือนเปลี่ยนเป็นการผลิตเชิงพาณิชย์ การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวยังเห็นได้ชัดจากการประกอบอาชีพหลัก คือ การเลิกทำนา เนื่องจากราคาข้าวตกต่ำต้องลงทุนมากกว่าเดิม แรงงานที่ใช้ในการทำนาเปลี่ยนแปลงจากแรงงานที่ได้จากการช่วยเหลือเกื้อกูลเป็นแรงงานที่ล้วนใช้เงินจ้างแทบทั้งสิ้น การทำนาของชาวบ้านจึงไม่คุ้มกับการลงทุน ชาวนาจึงปล่อยให้ที่นาเป็นนาร้าง หรือขายให้แก่นายทุนด้วยราคาถูกและในเวลาต่อมาเมื่อการทำนากุ้งและการทำสวนปาล์มน้ำมันแพร่หลาย นาข้าวก็เปลี่ยนสภาพเป็นนากุ้ง เป็นสวนปาล์มน้ำมัน หรือใช้ประโยชน์อื่น ๆ การรุกคืบของการทำนากุ้งแบบพัฒนาเข้ามาแทนที่การทำนากุ้งแบบธรรมชาติด้วยการขยายตัวของทุนและระบบตลาดที่เป็นไปอย่างกว้างขวาง ขณะที่การทำประมงแบบพื้นบ้านก็ปรับตัวเอง รายได้ในแต่ละวันลดลงจากเดิม เนื่องจากสัตว์น้ำมีน้อยลง และเครื่องมือทำมาหากิน ก็เป็นแบบพื้นบ้าน สมาชิกของครอบครัวที่ทำประมงเป็นอาชีพ ต้องหางานรับจ้างทั้งภายในและภายนอกพื้นที่

กรณีของการทำนาถุ้ง ภายหลังจากใช้พื้นที่ทำนาถุ้งหลาย ๆ ปี ทำให้สภาพนาถุ้งกลายเป็นพื้นที่ซึ่งหมักหมมด้วยสารเคมี อาหารถุ้งที่เน่าเสีย ทำให้เกิดน้ำเน่าเสีย จนยากที่จะปรับปรุงพื้นที่ให้ใช้ประโยชน์ได้อีกต่อไป พื้นที่นาถุ้งจึงถูกปล่อยทิ้งร้าง นอกจากนี้ พื้นที่ป่าชายเลนไม่น้อยได้ถูกนายทุน ทั้งจากในพื้นที่และนอกพื้นที่เข้าไปบุกรุกทำลาย เพื่อประกอบธุรกิจอุตสาหกรรมการทำนาถุ้ง ด้านอาชีพการประมง ชาวตำบลทุ่งกง ยึดอาชีพนี้ เป็นอาชีพหลักควบคู่กับการทำนา การจับสัตว์น้ำทำกันแทบทุกครัวเรือน แต่ปัจจุบัน ประชากรเพิ่มจำนวนขึ้น พื้นที่อันเป็นแหล่งประมงถูกทำลายทำให้เปลี่ยนแปลงจากสภาพไปจากเดิมปริมาณสัตว์น้ำลดจำนวนลงหรือบางชนิดสูญพันธุ์ไปก็มี

ด้านการเมืองการปกครองและโครงสร้างอำนาจ แต่เดิมกำนันและผู้ใหญ่บ้าน เป็นผู้อำนาจ ซึ่งเป็นอำนาจที่มาจากความดี การปกครองในระบบนี้จึงเป็นระบบอุปถัมภ์ที่มีความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลสูง ในปัจจุบันตำบลทุ่งกง แบ่งเขตการปกครองออกเป็น 5 หมู่บ้าน ประกอบด้วย หมู่ที่ 1 บ้านเขาแก้ว หมู่ที่ 2 บ้านดอนรัก หมู่ที่ 3 บ้านทุ่งกง หมู่ที่ 4 บ้านบ่อโหลก และหมู่ที่ 5 บ้านทับท้อน สภาพการปกครองในปัจจุบันของตำบลทุ่งกง ระบบความสัมพันธ์ในชุมชนได้เปลี่ยนแปลงจากเดิมไปอย่างมาก ระบบอุปถัมภ์ที่มีซึ่งกำนันและผู้ใหญ่บ้านปกครองลูกบ้านมีบทบาทน้อยลง แต่หน่วยงานราชการกลับเข้ามา มีบทบาทเพิ่มมากขึ้น ทั้งนี้เพราะกำนันและผู้ใหญ่บ้านยุคใหม่มักไม่ดำรงตนตามแบบกำนันผู้ใหญ่บ้านรุ่นเก่า หรือไม่ก็ใช้ความเป็นกำนันผู้ใหญ่บ้านสร้างระบบอุปถัมภ์ผิด ๆ ด้วยการแสวงหาผลประโยชน์ และอภิสิทธิ์ขึ้นในสังคม เพื่อใช้ผดุงฐานะของตนและบริวาร หรือซุบเสี้ยมปกป้องนักเลงหัวไม้มากกว่าผดุงศักดิ์ศรีความเป็นนักเลงแบบเดิม หรือไม่ก็ตกเป็นเครือข่ายอำนาจทางการเมืองทั้งระดับท้องถิ่นและระดับประเทศ โครงสร้างอำนาจในปัจจุบัน ขึ้นอยู่กับอำนาจภายนอก ด้วยเหตุนี้ปัญหาต่าง ๆ ในสังคมจึงหาทางจบได้ยาก ทั้งนี้เพราะการปกครองและอำนาจในตำบลทุ่งกงยุคนี้เป็นอำนาจที่เกี่ยวข้องกับผลประโยชน์ส่วนตนมากกว่าผลประโยชน์ส่วนรวม

ด้านการเปลี่ยนแปลงความคิด ค่านิยม การปรับตัว และการพึ่งตนเองของชุมชน แต่เดิมชาวตำบลทุ่งกงมีความคิดและค่านิยมที่ผูกพันกับศาสนาและความเชื่อเก่า ๆ สืบต่อกันมา ยาวนาน เช่น ความเชื่อเกี่ยวกับบุญ - กรรม ขวัญ ผี สิ่งศักดิ์สิทธิ์ เทพดาฟ้าดิน ไสยศาสตร์ โหราศาสตร์ ฯลฯ สิ่งเหล่านี้มีอิทธิพลต่อวิถีการดำเนินชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านตั้งแต่

การอนุรักษ์คลองท่าทองใหม่โดยชุมชนมีส่วนร่วม

เกิดจนตาย แต่ในปัจจุบัน อิทธิพลจากการพัฒนาแบบใหม่ได้เข้ามามีบทบาท ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงความคิด ค่านิยม ตามสังคมที่เปลี่ยนไป ซึ่งเห็นได้จากวิถีการดำเนินชีวิตของชาวบ้านในปัจจุบันที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมอย่างเห็นได้ชัด เช่น ชาวบ้านห่างวัดมากขึ้น ความเชื่อเกี่ยวกับบุญ – บาป และการเคารพธรรมชาติมีน้อยลง และค่านิยมเก่า ๆ ถูกปรับเปลี่ยนอย่างไรก็ตาม ความคิดและความเชื่อลักษณะนี้ยังคงมีความเข้มแข็งในกลุ่มชาวไทยมุสลิมที่ยังมีวิถีชีวิตผูกพันกับศาสนาอย่างแนบแน่น ส่วนในด้านการพึ่งตนเอง ในอดีตชาวตำบลทุ่งกงมีการพึ่งพาตนเองสูง เนื่องจากความสัมพันธ์ในชุมชนมีลักษณะเป็นแบบเครือญาติ จึงช่วยเหลือเกื้อกูลและเอื้ออาทรต่อกัน นอกจากนี้ในพื้นที่อุดมสมบูรณ์ด้วยทรัพยากรทางธรรมชาติ ทั้งป่าไม้ สัตว์ป่า สัตว์น้ำ ฯลฯ ชาวบ้านพึ่งพาตนเองด้วยการทำเกษตรแบบยังชีพ ไม่ใช่เครื่องมือที่ทำลายทรัพยากรธรรมชาติ แต่เมื่อชุมชนเกิดการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาอย่างรวดเร็ว การใช้ชีวิตในการผลิตแบบยังชีพเปลี่ยนเป็นการผลิตเพื่อขาย ทรัพยากรธรรมชาติถูกทำลายอย่างกว้างขวาง การช่วยเหลือเกื้อกูลแบบเดิมลดน้อยลง ผู้คนเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตนมากขึ้น ทำให้ชุมชนสูญเสียการพึ่งตนเอง และสภาพดังกล่าว ส่งผลให้ชุมชนอ่อนแอลงสำหรับความสัมพันธ์กับสังคมภายนอกของชุมชนตำบลทุ่งกงก็เกิดการเปลี่ยนแปลงไป คือ ทั้งชาวไทยพุทธและชาวไทยมุสลิมมีส่วนที่เกี่ยวข้องกับสังคมภายนอกกว้างขวางขึ้น เนื่องจากการประกอบธุรกิจต่าง ๆ มีมากขึ้น หน่วยธุรกิจที่แสดงถึงความสัมพันธ์ดังกล่าวกับสังคมภายนอกมีอย่างกว้างขวาง ได้แก่ ธุรกิจร้านอาหาร ร้านกาแฟ ฟาร์มเบ็ด โกวรี รีสอร์ท บ้านเช่า การรับเหมาก่อสร้าง ฟาร์มเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ โรงงานแปรรูปอาหารทะเล และกิจการขนส่งอาหารทะเล (Tawin Rodkum, Interview: 30th September 2016)

บริบทชุมชนของตำบลท่าทองใหม่ในภาวะการเปลี่ยนแปลง

ตำบลท่าทองใหม่ เป็นตำบลหนึ่งทางทิศตะวันตกของอำเภอกาญจนดิษฐ์ มีพื้นที่ประมาณ 25.40 ตารางกิโลเมตร มีเนื้อที่ประมาณ 15,875 ไร่ ร้อยละ 70 ของพื้นที่มีสภาพเป็นที่ราบชายฝั่งทะเล มีคลองท่าทองใหม่เป็นคลองหลักไหลผ่าน คลองท่าทองใหม่เดิมเรียกว่า คลองท่าเพชร ตำบลท่าทองใหม่มีประชากรตามทะเบียนราษฎร ทั้งสิ้น 4,904 คน ตำบลนี้มีสถานศึกษา คือ โรงเรียนก่อนประถมศึกษา 2 แห่ง คือ ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กองค์การบริหารส่วนตำบลท่าทองใหม่ และศูนย์พัฒนาเด็กเล็กองค์การบริหารส่วนตำบลท่าทองใหม่ (มัธยมดูลอิสลาม) และโรงเรียนระดับประถมศึกษา 1 แห่ง คือ โรงเรียนบ้านบางสำโรง นอกจากนี้ยังมีโรงเรียนระดับมัธยม 1 โรงเรียน คือ โรงเรียนดารุสสลามวิทยา (Kanchanadit District Registration Office, Online)

ด้านประวัติความเป็นมา แต่เดิมมีเมืองท่าทองเก่า ตั้งอยู่ที่บ้านทอน ตำบลท่าอูแห หรือที่ชาวบ้าน เรียกว่า ท่าทองออก เมืองท่าทองดังกล่าวถูกพม่าเผาทำลายในสมัย สงครามเก้าทัพ ครั้นต่อมาเมื่อตั้งเป็นตำบลก็เรียกว่า ตำบลท่าทองใหม่เพื่อให้แตกต่างจากเดิม แต่เดิมเป็นชุมชนเก่าเล็ก ๆ เริ่มเติบโตเป็นชุมชนตั้งแต่ พ.ศ. 2375 ในสมัยรัชกาลที่ 3 เมื่อ มีผู้เข้ามาอาศัยเพิ่มมากขึ้น ปัจจุบันผู้คนในชุมชนเกือบทั้งหมดเป็นชาวไทยมุสลิม รองลงมาเป็นชาวไทยพุทธ ตั้งบ้านเรือนกระจายอยู่ในเขตการปกครอง จำนวน 3 หมู่บ้าน คือ หมู่ที่ 1 บ้านทุ่งอ่อนใจ หมู่ที่ 2 บ้านท่าทองใหม่ และหมู่ที่ 5 บ้านกระแตและแจ ตำบล ท่าทองใหม่ มีชุมชนทั้งสิ้น จำนวน 7 ชุมชน ได้แก่ ชุมชนวัดท่าไทร ชุมชนตลาดท่าทองใหม่ ชุมชนบ้านทางด่าน ชุมชนบ้านออก ชุมชนบ้านหนองชุมเห็ด ชุมชนบ้านดอนกลาง และ ชุมชนบ้านบางมุด ประชาชนในเขตเทศบาลตำบลท่าทองใหม่ประมาณร้อยละ 85 ประกอบอาชีพรับจ้าง ค้าขาย และประกอบอาชีพประมงขนาดเล็ก หลายครอบครัว เลี้ยงสัตว์น้ำในกระชัง เช่น ปลากระพง และหอย และจับสัตว์น้ำแถบชายฝั่งทะเล มีประชากรเพียงร้อยละ 15 ที่ประกอบอาชีพรับราชการ รัฐวิสาหกิจ และอื่น ๆ (Komart Wisadsud, Interview: 10th September 2016)

ในด้านวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านตำบลท่าทองใหม่ ชาวบ้านที่อยู่ริมน้ำ คลองท่าทองประกอบอาชีพเกษตรกรรม และรับจ้างเป็นอาชีพหลัก ผู้ที่ประกอบอาชีพ รับจ้างมีประมาณ ร้อยละ 70 ของจำนวนครอบครัวทั้งหมด ส่วนที่ประกอบอาชีพประมง ค้าขาย และรับราชการมีเพียง ร้อยละ 30 เท่านั้น เมื่อประมาณปี พ.ศ. 2519 สภาพความเป็นอยู่ของชาวบ้านยังเรียบง่ายมีทรัพยากรต่าง ๆ อุดมสมบูรณ์ ชาวบ้านแทบทุกครัวเรือน ทำนาข้าว ทำสวน หาของป่า ตักชัน และทำการประมงน้ำตื้น ต่อมาเมื่อประมาณปี พ.ศ. 2528 - 2530 ได้มีบริษัทเอกชนเข้ามาลงทุน ชื้อที่ทำนากุ้ง ชาวบ้านที่รู้เท่าไม่ถึงการณ์ได้ ขายที่ดินให้กับนายทุน ทำให้ชาวบ้านได้รับความเดือดร้อน เนื่องจากนาข้าวที่มีอยู่ทำต่อ ไปไม่ได้เพราะน้ำกร่อยเข้าถึงส่งผลให้ไม่สามารถทำนาได้ต้องเปลี่ยนมาประกอบอาชีพ กรรมกรรับจ้างเป็นส่วนใหญ่ (Chuan Petkaew, Interview: 10th September 2016)

ชาวบ้านในตำบลท่าทองใหม่ส่วนใหญ่นับถือศาสนาอิสลามและศาสนาพุทธ ต่างปฏิบัติตามประเพณีวัฒนธรรมของแต่ละศาสนา ภายในตำบลมีวัด 1 แห่ง คือ วัดท่าไทร มีมัสยิด 4 แห่ง คือ มัสยิดยามะเยะ มัสยิดนุรุลอิสลาม มัสยิดอัสซอริซซุน และมัสยิดเยาะฮูตติยะฮ

การอนุรักษ์คลองท่าทองใหม่โดยชุมชนมีส่วนร่วม

ชาวบ้านที่นับถือศาสนาพุทธมักไปทำบุญที่วัดในวันพระ และร่วมทำบุญต่าง ๆ ในวันสำคัญทางพุทธศาสนา ส่วนผู้ที่นับถือศาสนาอิสลามก็ปฏิบัติศาสนกิจที่มีสยิด และประกอบพิธีต่าง ๆ ตามข้อบัญญัติของศาสนา คือ ประกอบพิธีละหมาด การถือศีลอด และการจ่ายซะกาต วิธีชีวิตและวัฒนธรรมของชาวมุสลิมไม่แตกต่างไปจากชาวมุสลิมกลุ่มอื่น ๆ ในภาคใต้ ทั้งทางด้านการประกอบอาชีพ การแต่งกาย อาหารการกิน และการศึกษาเล่าเรียน แต่วัฒนธรรมด้านภาษาของชาวไทยมุสลิมกลุ่มนี้ส่วนใหญ่ใช้ภาษาถิ่นใต้เป็นภาษาพูดในชีวิตประจำวัน มีทั้งสำเนียงนครศรีธรรมราช สำเนียงสุราษฎร์ธานี และอื่น ๆ ใช้ภาษาไทยในการติดต่อทั่วไป ชาวไทยมุสลิมส่วนใหญ่พูดภาษามลายูไม่ได้ ในส่วนของความเชื่อชาวบ้านตำบลท่าทองใหม่โดยทั่วไปมักเกี่ยวข้องกับผีสงและเทวดา โดยเชื่อว่า สิ่งดังกล่าวสามารถให้คุณให้โทษได้ เห็นได้จากความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ เช่น ผีบรรพบุรุษ พ่อตา เทวดาประจำภูเข่า ต้นไม้ ถ้ำ เทวดาประจำแม่น้ำ เป็นต้น ด้านความเชื่อเกี่ยวกับลัทธิและศาสนา ในชุมชนท่าทองใหม่มีความเชื่อแยกออกเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มชาวไทยพุทธและกลุ่มชาวไทยมุสลิม ทั้ง 2 กลุ่ม มีศาสนบัญญัติเป็นหลักสำคัญที่ศาสนิกแต่ละกลุ่มต้องยึดถือและปฏิบัติตาม ชาวไทยพุทธมีความเชื่อและประเพณีอันสืบเนื่องจากพุทธศาสนาที่มีปนเปออยู่กับความเชื่อดั้งเดิมและลัทธิศาสนาพราหมณ์ ส่วนชาวไทยมุสลิมยึดมั่นและปฏิบัติประเพณีตามศาสนบัญญัติ ในรอบปีหนึ่ง ๆ ชาวไทยมุสลิมมีวันสำคัญที่ยึดถือและปฏิบัติเป็นประจำได้แก่ วันรายา หรือ รายอ วันอีดิลฟิตรี และวันอีดิลอัฎฮา

ด้านเศรษฐกิจและอาชีพ แต่เดิมชาวบ้านตำบลท่าทองใหม่ เป็นชุมชนเกษตรกรรมเลี้ยงตัวเองด้วยการทำนา และประกอบอาชีพการประมงเป็นหลัก ต่อมาชาวบ้านเลิกทำนาหันไปประกอบอาชีพอื่น เช่น ค้าขาย กรรมกรรับจ้าง เลี้ยงสัตว์ เป็นต้น สำหรับการประกอบอาชีพการประมง ยังทำกันโดยทั่วไป ต่อมาเมื่อถนนหนทาง และพื้นที่รอบนอกได้รับการปรับปรุงและพัฒนาให้ดีขึ้นตามลำดับ การคมนาคมติดต่อของชาวบ้านได้ไปมาหาสู่กับภายนอกมากขึ้น บางครอบครัวย้ายถิ่นฐานไปทำมาหากินประกอบอาชีพต่างถิ่นก็มี นอกจากนี้การที่ระบบการตลาดได้เข้ามาทำให้การผลิตเพื่อยังชีพตามแบบเดิมหมดสิ้นไป (Salee Somhwang, Interview: 10th March 2017)

ด้านการเมืองการปกครอง และโครงสร้างอำนาจทั้งตำบลทุ่งกงและตำบลท่าทองใหม่ มีสภาพที่เหมือนกัน คือ ในด้านการพึ่งตนเองของชุมชน ชาวบ้านตำบลชุมขนตำบลท่าทองใหม่ในอดีต ส่วนใหญ่มีลักษณะเหมือนหรือคล้ายคลึงกับชาวบ้านภาคใต้

ทั่ว ๆ ไป คือ เกือบทุกครอบครัวทำหน้าที่เป็นทั้งผู้ผลิตและผู้บริโภค สิ่งใดที่ผลิตหรือทำเองไม่ได้ก็ใช้สิ่งที่ตนผลิตได้ไปแลกเปลี่ยนกับครอบครัวหรือชุมชนอื่น ๆ ชุมชนในอดีตจึงพึ่งตนเองได้สูงในลักษณะพหุมีพอกิน แต่ในปัจจุบันเมื่อชุมชนเปลี่ยนแปลงไป ชุมชนต้องพึ่งพาทภายนอกมากขึ้น ทำให้การพึ่งตนเองของผู้คนในชุมชนน้อยลง และมีแนวโน้มว่าการพึ่งตนเองของชุมชนจะอ่อนแอลงอีก

แนวทางการอนุรักษ์คลองท่าทองใหม่โดยชุมชนมีส่วนร่วม

1. การสำรวจกลุ่มเครือข่ายชุมชน พบว่า กลุ่มผู้คนในตำบลทุ่งกงและตำบลท่าทองใหม่ได้พยายามรวมกลุ่มกันเพื่อแก้ไขปัญหาสภาพความเป็นอยู่ของชุมชน ตำบลทุ่งกงมีกลุ่มเครือข่ายที่รวมตัวกันอย่างเข้มแข็ง ได้แก่ กลุ่มทำเครื่องแกง กลุ่มผลิตปุ๋ยหมัก กลุ่มสัจจะออมทรัพย์หมู่บ้าน กลุ่มกองทุนหมู่บ้าน กลุ่มฌาปนกิจสงเคราะห์ และกลุ่มเพาะเห็ด ส่วนในชุมชนตำบลท่าทองใหม่ พบว่า มีกลุ่มเครือข่ายชุมชนที่รวมตัวกันอย่างเข้มแข็ง ได้แก่ กลุ่มชมรมโรตีกอบ กลุ่มชมรมทองม้วน กลุ่มอนุรักษ์ป่าชายเลน กลุ่มอาชีพเลี้ยงปลาในกระชัง กลุ่มกองทุน กลุ่มออมทรัพย์หมู่บ้าน กลุ่มสัจจะออมทรัพย์ และกลุ่มฌาปนกิจสงเคราะห์

2. การสร้างเครือข่ายชุมชน ภายหลังจากการสำรวจกลุ่มเครือข่ายชุมชนในตำบลทุ่งกงและตำบลท่าทองใหม่แล้ว คณะผู้วิจัยได้ดำเนินการประชุมสร้างกลุ่มเครือข่ายชุมชนเพื่อการอนุรักษ์คลองท่าทองใหม่ ผลการประชุม ชุมชนได้กำหนดให้สร้างกลุ่มเครือข่าย 2 กลุ่ม คือ กลุ่มเครือข่ายชุมชนเพื่อการอนุรักษ์คลองท่าทองใหม่ ตำบลทุ่งกง และกลุ่มเครือข่ายชุมชนเพื่อการอนุรักษ์คลองท่าทองใหม่ ตำบลท่าทองใหม่ ผลจากการประชุมกลุ่มแต่ละกลุ่ม สมาชิกได้ร่วมกันเสนอความเห็นด้วยกับการสร้างเครือข่ายชุมชน ทั้ง 2 ตำบล ต่อมาได้จัดประชุมร่วมกันทั้งกลุ่มตำบลทุ่งกงและตำบลท่าทองใหม่ (เวทีแลกเปลี่ยน) ผลจากการประชุมทั้ง 2 กลุ่ม ทำให้ทราบสภาพปัญหาที่สอดคล้องกับที่นักวิจัยลงพื้นที่ศึกษาบริบทชุมชนตรงกันรวมทั้งสิ้น 10 ปัญหา จากปัญหาทั้ง 10 ปัญหาที่ประชุมได้ร่วมกันปรึกษาหารือ และร่วมกันจัดลำดับปัญหาเร่งด่วน ได้ 3 ปัญหา คือ 1) ปัญหาน้ำเน่าเสียจากขยะมูลฝอยและสิ่งปฏิกูล 2) ปัญหาการรุกร้ำพื้นที่สองฝั่งคลอง และ 3) ปัญหาการใช้เครื่องมือจับปลาผิดกฎหมาย ต่อจากนั้นได้มีการประชุมกลุ่มย่อยอีกครั้งหนึ่ง และมีความเห็นพ้องกันว่า ควรจะดำเนินการเพียง 2 ปัญหา คือ ปัญหาน้ำเน่าเสียจากขยะมูลฝอยและสิ่งปฏิกูล และปัญหา

การอนุรักษ์คลองท่าทองใหม่โดยชุมชนมีส่วนร่วม

การรื้อกล้าพื้นที่สองฝั่งคลอง ในการประชุมดังกล่าวคณะผู้วิจัยได้เสริมความรู้ให้แก่กลุ่มเครือข่ายทั้งสองกลุ่ม ในประเด็นเกี่ยวกับ 1) โลกาภิวัตน์กับความอยู่รอดของชุมชน 2) แม่น้ำลำคลองกับชีวิตของผู้คน 3) สภาพปัญหาของคลองท่าทองใหม่ 4) แนวทางการอนุรักษ์แม่น้ำลำคลอง 5) การมีส่วนร่วมของคนในชุมชน และ 6) การพัฒนาอย่างยั่งยืนจากการเสริมความรู้ดังกล่าว ทำให้สมาชิกทั้งสองกลุ่มยอมรับว่า มีความรู้ความเข้าใจต่อการสร้างแนวทางการอนุรักษ์ และหลังจากนั้นทั้งสองกลุ่มได้ร่วมประชุมกันโดยมีคณะผู้วิจัยและวิทยากรเป็นพี่เลี้ยงให้คำแนะนำ ทำให้ได้แนวทาง มาตรการ และการสร้างคู่มือดังต่อไปนี้

แนวทางการอนุรักษ์

1. แนวทางการอนุรักษ์และฟื้นฟูคลองท่าทองใหม่เพื่อแก้ปัญหาคุณภาพน้ำไม่ได้มาตรฐาน มีกิจกรรมตามลำดับ คือ 1) ประชาชนควรให้ความร่วมมือในการอนุรักษ์แหล่งน้ำ โดยไม่ทิ้งขยะมูลฝอย สิ่งปฏิกูลหรือสารเคมีลงแหล่งน้ำรวมทั้งใช้น้ำอย่างประหยัดและมีประสิทธิภาพ 2) ประชาชนในชุมชนลดการใช้โฟมหรือพลาสติก 3) การบำบัดน้ำเสียตลอดช่วงลำน้ำและลำน้ำสาขา 4) การป้องกันการปล่อยน้ำเสียลงสู่คลองแม่น้ำลำคลอง 5) การกำจัดขยะและสิ่งปฏิกูลจากครัวเรือนและสถานประกอบการ 6) การสร้างมาตรการและแรงจูงใจเพื่อให้เกิดความร่วมมือจากทุกฝ่าย ทั้งจากชุมชนและผู้ประกอบการ 7) การรณรงค์และสร้างจิตสำนึกให้ชุมชนเฝ้าระวัง 8) มีแผนการส่งเสริมสุขภาพ และสาธารณสุขชุมชนที่เกี่ยวข้องกับปัญหาด้านคุณภาพน้ำ (โดยดำเนินการร่วมกับแผนด้านการมีส่วนร่วมของชุมชนและการบริหารจัดการ) 9) มีแผนในการซ่อมแซม ปรับปรุง และก่อสร้างโครงสร้างพื้นฐานในบริเวณแม่น้ำลำคลอง ให้มีประสิทธิภาพดีและใช้งานได้อย่างเต็มศักยภาพ 10) มีการขุดลอก กำจัดวัชพืชและสิ่งกีดขวางทางน้ำ มีการแบ่งและกั้นน้ำเป็นช่วง ๆ เพื่อให้น้ำสามารถไหลได้อย่างเต็มประสิทธิภาพ 11) ดำเนินงานร่วมกับหน่วยงานด้านกฎหมายเพื่อแก้ไขปัญหาการบุกรุกแม่น้ำลำคลอง 12) ชุมชนควรลดการสร้างกลุ่มเครือข่ายอื่น ๆ และมาร่วมกันสร้างกลุ่มเครือข่ายอนุรักษ์คลองท่าทองใหม่อย่างจริงจัง เพื่อร่วมมือกันดูแลและอนุรักษ์คลองท่าทองใหม่

2. แนวทางการอนุรักษ์และฟื้นฟูการรุกรานพื้นที่สองฝั่งคลอง มีกิจกรรมตามลำดับ ดังนี้ 1) วรรณคดีให้มีกรรมพื้นที่ที่เป็นพื้นที่รับน้ำและการครอบครองพื้นที่สองฝั่งคลอง 2) สร้างมาตรการการสร้างสิ่งปลูกสร้างล่งลำนน้ำ เช่น ที่พัก อาคารบ้านเรือนคอนกรีต และการถมที่ดิน 3) เก็บรักษาแนวต้นไม้ไว้ตลอดสองฝั่งคลองให้มีความหนาแน่นสมบูรณ์ 4) การทำแนวอนุรักษ์ดินและน้ำในพื้นที่ลาดชัน

เมื่อได้แนวทางการอนุรักษ์และฟื้นฟูคลองท่าทองใหม่เพื่อแก้ปัญหาคุณภาพน้ำไม่ได้มาตรฐาน กลุ่มเครือข่ายได้ร่วมกันกำหนดมาตรการในการดำเนินการ ประกอบด้วย 5 มาตรการ คือ 1) มาตรการด้านการปลูกจิตสำนึกของประชาชน 2) มาตรการด้านการป้องกัน 3) มาตรการด้านการปราบปราม 4) มาตรการด้านการฟื้นฟู และ 5) มาตรการด้านการตรวจสอบและติดตามผล ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

มาตรการในการอนุรักษ์

1) มาตรการด้านการปลูกจิตสำนึกของประชาชน ประกอบด้วย (1) ประชาสัมพันธ์เน้นหนักให้ประชาชนเห็นถึงความสำคัญ เกิดความรัก ห่วงแหน และเห็นคุณค่าของแม่น้ำลำคลอง (2) จัดให้มีการประชุมชี้แจงทำความเข้าใจกับเจ้าหน้าที่ของรัฐ ผู้นำท้องถิ่นและกลุ่มประชาชนในชุมชน ให้เข้าถึงนโยบายและแนวทางในการอนุรักษ์และฟื้นฟูคลองท่าทองใหม่ (3) ปลูกฝังค่านิยมในการอนุรักษ์และฟื้นฟูคลองท่าทองใหม่ ให้กับเด็กและเยาวชน ทั้งในและนอกโรงเรียน และ (4) สร้างจิตสำนึกให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการป้องกัน ปราบปราม และฟื้นฟูสภาพแม่น้ำลำคลองให้คงความสมดุลตามธรรมชาติอย่างยั่งยืน

2) มาตรการด้านการป้องกัน ประกอบด้วย (1) มอบหมายให้กลุ่มเครือข่ายอนุรักษ์คลองท่าทองใหม่ วางแผนปฏิบัติงานร่วมกับชุมชน หน่วยงานภาครัฐ เพื่อป้องกันปัญหาการรุกรานพื้นที่สองฝั่งคลอง (2) สำรวจและจัดทำบัญชีรายชื่อผู้สร้างบ้านเรือนริมฝั่งคลอง เพื่อเฝ้าระวังมิให้กระทำความผิด (3) มาตรการด้านการปราบปราม (4) เเร่งรัดติดตามให้ได้ตัวผู้กระทำความผิดมาลงโทษและใช้มาตรการทางกฎหมายดำเนินคดีกับผู้กระทำความผิดอย่างเฉียบขาดและจริงจัง ตามคำสั่งหัวหน้าคณะรักษาความสงบแห่งชาติ ที่ 32/2560 เรื่อง การบรรเทาความเสียหายให้แก่ประชาชนในกรณีปลูกสร้างอาคาร หรือสิ่งอื่นใดล่วงล้ำแม่น้ำ (5) กระตุ้นและส่งเสริมให้ประชาชนให้ข้อมูลเบาะแสผู้ที่ก่อสร้างบ้านเรือน/สถานประกอบการ/อาคารพาณิชย์ รุกล้ำริมฝั่งคลอง (6) เอาผิดกับเจ้าหน้าที่

ผู้รู้เห็นเป็นใจ หรือให้การสนับสนุน ผู้ที่ก่อสร้างบ้านเรือน/สถานประกอบการ/อาคารพาณิชย์ รุกล้ำริมฝั่งคลอง อย่างเด็ดขาดและจริงจัง (7) ใช้มาตรการลงโทษทางสังคมต่อผู้มีพฤติกรรม รุกล้ำริมฝั่งคลอง เช่น การไม่คบหาสมาคมด้วย และ (8) เร่งรัดการดำเนินคดีเกี่ยวกับการ กระทบความผิดตามกฎหมายการรุกล้ำพื้นที่ริมฝั่งคลอง

3) มาตรการด้านการฟื้นฟู ประกอบด้วย (1) การปรับปรุง ดูแลรักษาคุณภาพน้ำ อย่างต่อเนื่อง (2) การป้องกันและอนุรักษ์ทรัพยากรน้ำให้มีประสิทธิภาพ (3) ประสานองค์กร ปกครองส่วนท้องถิ่นตั้งงบประมาณสนับสนุนการอนุรักษ์และฟื้นฟูคลองท่าทองใหม่ เป็นประจำ ทุกปี และ (4) ให้ประชาชนในท้องถิ่น มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ฟื้นฟูควบคู่กับการใช้ประโยชน์ จากคลอง อย่างจริงจังและต่อเนื่อง

4) มาตรการด้านการตรวจสอบและติดตามผล ประกอบด้วย (1) มีระบบ รายงานและติดตามประเมินผลอย่างต่อเนื่อง และ (2) ร่วมกับสถาบันการศึกษา ศึกษาวิจัยอย่าง เป็นระบบ เพื่อให้ทราบถึงปัญหาและแนวทางแก้ไขอย่างแท้จริง อันจะนำไปสู่การแก้ไขปัญหา อย่างยั่งยืน

3. การสร้างและเผยแพร่คู่มือแนวทางการอนุรักษ์และฟื้นฟูคลองท่าทองใหม่

หลังจากได้แนวทางการอนุรักษ์คลองท่าทองใหม่จากชุมชนแล้ว คณะผู้วิจัยและ คณะกรรมการการอนุรักษ์คลองท่าทองใหม่ ได้ประชุมร่วมกัน จำนวน 2 ครั้ง เพื่อสร้างคู่มือแนวทางการอนุรักษ์และฟื้นฟูคลองท่าทองใหม่ ได้คู่มือการสร้างเครือข่ายการ อนุรักษ์คลองท่าทองใหม่โดยชุมชนมีส่วนร่วม มีสาระสำคัญ คือ 1) ทำไม่ต้องอนุรักษ์คลองท่าทองใหม่ 2) เครือข่ายการอนุรักษ์คลองท่าทองใหม่ และ 3) แนวทางการอนุรักษ์คลองท่าทองใหม่

ในส่วนของการเผยแพร่คณะผู้วิจัยได้นำคู่มือแนวทางการอนุรักษ์และฟื้นฟูคลอง ท่าทองใหม่เผยแพร่สู่ชุมชนและองค์กรที่เกี่ยวข้อง โดยคณะผู้วิจัยได้ดำเนินการ จัดกิจกรรมประชุมร่วมกันกับชาวบ้านในตำบลทุ่งกงและตำบลท่าทองใหม่ ซึ่งมีนายสิทธิพร รอดปังหวาน หัวหน้าโครงการวิจัยและคณะผู้วิจัย เป็นผู้นำในการจัดประชุมในประเด็น “เผยแพร่ความรู้แนวทางการอนุรักษ์และฟื้นฟูคลองท่าทองใหม่โดยชุมชนมีส่วนร่วม” ในส่วนของการเผยแพร่คู่มือแนวทางการอนุรักษ์และฟื้นฟูคลองท่าทองใหม่สู่องค์กรที่เกี่ยวข้อง คณะผู้วิจัยได้ดำเนินการจัดพิมพ์หนังสือคู่มือแนวทางการอนุรักษ์และฟื้นฟูคลองท่าทองใหม่ และนำไปมอบให้แก่องค์กรดังกล่าว

อภิปรายผล

ผลการวิจัย เรื่อง การอนุรักษ์คลองท่าทองใหม่โดยชุมชนมีส่วนร่วม ซึ่งได้คำตอบใน 2 ประเด็น คือ บริบทชุมชนตำบลทุ่งกงกับบริบทชุมชนตำบลท่าทองใหม่ในภาวะการณเปลี่ยนแปลง และการกำหนดแนวทางการอนุรักษ์คลองท่าทองใหม่ โดยชุมชนมีส่วนร่วม

คำตอบแรก คือ บริบทชุมชนในสองพื้นที่ที่ศึกษา ซึ่งลำคลองท่าทองใหม่ไหลผ่าน เป็นคำตอบที่มีความสัมพันธ์และสำคัญอย่างยิ่งต่อชุมชนกับการค้นหาแนวทางการอนุรักษ์ ทั้งนี้เพราะว่า การพัฒนาพื้นที่ใด ๆ ก็ตาม อันเป็นการพัฒนาที่มุ่งเน้นชุมชนจริง ๆ ไม่ว่าจะผู้พัฒนา หรือผู้คน ชุมชน และผู้ที่เกี่ยวข้องจะต้องมีความรู้เกี่ยวกับเรื่องนี้เป็นเบื้องต้นอย่างถ่องแท้เสียก่อน ไมเช่นนั้นจะไม่เข้าถึงการพัฒนาได้อย่างแท้จริง บริบทชุมชนจึงมีความหมายต่อการพัฒนา เพราะนอกจากช่วยให้มองเห็นสภาพพื้นที่โดยภาพรวมแล้วยังช่วยให้มองเห็นคน ความรู้ เครื่องมือชุมชน การจัดการความรู้ในชุมชน และปัญหาซึ่งเป็นจุดอ่อนของชุมชนอย่างรอบด้าน ข้อค้นพบในส่วนนี้จึงเป็นบทเรียนที่ชุมชนต้องเรียนรู้อย่างแท้จริง เพราะนี่คือเครื่องมือในการเพิ่มพลังให้ชุมชนมีประสิทธิภาพ แต่ในสภาพที่เป็นจริง ผู้คนและชุมชนที่เรียนรู้เรื่องนี้อยู่ข้างล้นเป็นคนรุ่นเก่าแทบทั้งสิ้น ส่วนคนรุ่นใหม่ไม่ได้สนใจที่จะเรียนรู้เรื่องนี้อย่างจริงจัง ทั้งจากระบบครอบครัว ชุมชน และโรงเรียน สถาบันการศึกษาที่มีได้นำเรื่องนี้มาอบรมสั่งสอนให้แก่นักเรียนควบคู่ไปกับความรู้อื่น ๆ นักเรียนส่วนใหญ่มักเรียนรู้เรื่องราวต่าง ๆ จากภายนอกมากมายแต่อ่อนด้อยในเรื่องนี้ ศักยภาพของผู้คนในชุมชนจึงอ่อนแอลงเรื่อย ๆ เพราะมิได้เรียนรู้ หรือรับรู้ปัญหาภายในชุมชนอย่างแท้จริง บริบทชุมชนในส่วนนี้จึงเป็นคำตอบที่จะช่วยพัฒนาศักยภาพบุคคล และชุมชนว่าจะตระหนักในเรื่องนี้แค่ไหน เพราะปัจจุบันนี้องค์กรในท้องถิ่นที่นอกเหนือจากสถาบันการศึกษาก็ยังไม่ได้สนใจ หรือให้ความสำคัญต่อเรื่องนี้อย่างจริงจัง จึงค่อนข้างเป็นที่แน่ชัดว่าการสร้างความรู้ให้เกิดขึ้นจากความหลากหลาย และการเปลี่ยนแปลงของบริบทยังคงเป็นสิ่งที่ห่างจากความเป็นจริง ความรู้ใหม่ที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง ล้วนเป็นความรู้จากภายนอกแทบทั้งสิ้น นอกจากนี้การที่ผลการวิจัย บริบทชุมชนได้ค้นพบว่า เครื่องมือชุมชนที่มีอยู่เป็นจำนวนมากนั้น ล้วนมุ่งแก้ปัญหาด้านเศรษฐกิจเป็นหลัก และมีได้มีความเข้มแข็งอย่างแท้จริง ก็เป็นสิ่งที่ตอกย้ำอย่างชัดเจนว่า การสร้างเครือข่าย

การอนุรักษ์คลองท่าทองใหม่โดยชุมชนมีส่วนร่วม

ของชุมชนที่มีประสิทธิภาพ มีความเป็นเหตุเป็นผล โดยการเน้นการพัฒนาจากฐานข้อมูล บริบทชุมชน ด้วยการศึกษาศักยภาพของผู้คนในชุมชนมาร่วมกันอย่างแท้จริง ยังคงต้องอาศัยเวลาอีกมาก อย่างไรก็ตาม บริบทชุมชนของทั้งสองพื้นที่ในภาวการณ์เปลี่ยนแปลงที่ได้ศึกษาอย่างละเอียด น่าจะช่วยลดช่องว่าง หรือข้อขัดแย้งอันเกิดจากข้อจำกัดและเงื่อนไขต่าง ๆ ในชุมชนได้บ้าง นอกจากนี้ผลการวิจัยดังกล่าว หากได้นำไปใช้กับชุมชนจริง จะช่วยให้คนในชุมชนสามารถจัดการหรือยกระดับความรู้ โดยนำความรู้ที่ได้นั้นไปใช้ผสมผสานกับความรู้ภายนอก อย่างน้อยที่สุดเงื่อนไขสภาพแวดล้อมโดยรวมหรือบริบท เป็นปรากฏการณ์ที่ให้ความหมาย และมีผลต่อปรากฏการณ์ในสังคมซึ่งเป็นรากฐานสำคัญอย่างยิ่งต่อการแก้ไขปัญหาและพัฒนา และที่สำคัญ คือ บริบทของชุมชนยังเป็นสิ่งยึดโยงให้ผู้คนเกิดความรัก ความภาคภูมิใจ มีสติ มีพลัง อันเป็นศักยภาพที่หวงแหน รักษาฟื้นฟูชุมชนให้คงอยู่ เพื่อประโยชน์สุขต่อปัจเจกบุคคล ครอบครัว และชุมชน

ในส่วนของคำตอบที่สอง คือ การกำหนดแนวทางการอนุรักษ์คลองท่าทองใหม่ โดยชุมชนมีส่วนร่วม ก่อนที่จะมีการกำหนดแนวทางการอนุรักษ์ฯ ดังกล่าว คณะผู้วิจัยได้เริ่มดำเนินกิจกรรมการสำรวจกลุ่มเครือข่ายชุมชน และการดำเนินการสร้างกลุ่มเครือข่ายเป็นเบื้องต้น เมื่อได้เครือข่ายชุมชน 2 กลุ่ม ผู้วิจัยได้ใช้กลไกของกลุ่ม โดยการจัดประชุมทั้งกลุ่มย่อย และกลุ่มใหญ่ อีกทั้งจัดเวทีชุมชนหลายครั้ง จนกระทั่งได้แนวทางการอนุรักษ์ และมาตรการ 5 มาตรการ คือ มาตรการปลูกจิตสำนึกของประชาชน มาตรการด้านการป้องกัน มาตรการด้านการฟื้นฟู และมาตรการด้านการตรวจสอบและประเมินผลในแต่ละมาตรการได้กำหนดกิจกรรมต่าง ๆ ไว้ เพื่อใช้ปฏิบัติ คำตอบในส่วนนี้แม้จะมีความสมบูรณ์เพียงพอที่จะใช้เป็นแนวทาง แต่ก็ยังเป็นเพียงข้อตกลงเบื้องต้นที่มีใช้เงื่อนไขผูกมัดตายตัวให้แก่ชุมชน ฉะนั้นแนวทางที่ได้จึงยังไม่ส่งผลกระทบทั้งต่อปัจจุบันและอนาคตของการดำเนินการอนุรักษ์ คำถามสำคัญของการได้มาเกี่ยวกับแนวทางการอนุรักษ์ ก็คือ ทำอย่างไรจึงจะใช้แนวทางการอนุรักษ์ที่กำหนดขึ้นโดยการมีส่วนร่วมนี้ให้เป็นพลวัตในชุมชน คือ ปัจเจกชน กลุ่มชน องค์กร และสถาบันต่าง ๆ โดยประสานเป็นเนื้อเดียวกัน เพราะการอนุรักษ์คลองท่าทองใหม่จะเกิดขึ้นได้ต้องมีกลวิธีในการขับเคลื่อนที่เหมาะสมด้วย

หากย้อนกลับไปพิจารณาถึงคลองท่าทองใหม่ ที่ผ่านมาจะพบว่าสถานการณ์ของคลองท่าทองใหม่เริ่มมีปัญหามากขึ้นเรื่อย ๆ ตั้งแต่เมื่อ 20 ปีเศษมาแล้ว ปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นกับคลองท่าทองใหม่ล้วนเกี่ยวข้องกับการพัฒนาไปสู่สมัยใหม่ทั้งสิ้น การสร้างความเจริญเติบโตและธำรงรักษาเสถียรภาพทางเศรษฐกิจทำให้ธุรกิจภาคอุตสาหกรรมและภาคบริการเจริญเติบโตอย่างรวดเร็วควบคู่ไปกับการขยายตัวและเจริญเติบโตอย่างต่อเนื่องและไร้ทิศทางของชุมชนและความเป็นเมืองซึ่งชุมชนในพื้นที่ที่ศึกษาก็มีปัญหาเช่นนี้ ปัญหาความยากจน ปัญหาช่องว่างระหว่างคนจนกับคนรวย ปัญหาระหว่างวัย ปัญหาทรัพยากรธรรมชาติเสื่อมโทรม ฯลฯ ปัญหาดังกล่าวนี้ล้วนเป็นปัญหาที่ชุมชนชนบทต้องประสบทั้งสิ้น ฉะนั้นแนวทางการอนุรักษ์คลองท่าทองใหม่โดยชุมชนจึงเป็นลู่วางหนึ่งที่จะช่วยให้ชุมชนเข้มแข็งขึ้น เพราะการกำหนดแนวทางการอนุรักษ์เป็นผลมาจากความร่วมมือจากฐานล่างของสังคม เมื่อฐานล่างของสังคมสามารถคิดและทำได้ก็เท่ากับว่าจะสามารถดำรงอยู่และพึ่งตนเองได้ เพราะการพัฒนาที่ใช้กระบวนการปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในชุมชนเป็นเครื่องมือสำคัญที่ช่วยสร้างอำนาจให้เกิดแก่ประชาชนทำให้ชุมชนมีความเข้มแข็งที่แท้จริง

ในประเด็นของการกำหนดแนวทางที่ได้จากการวิจัยครั้งนี้ หากย้อนกลับไปพิจารณาถึงการมีส่วนร่วมที่ทำให้ได้แนวทางมานั้น เห็นได้ชัดว่า การดำเนินงานครั้งนี้สอดคล้องกับทฤษฎี บรูว์เกอร์ (2551: 81) ที่จำแนกการมีส่วนร่วมออกเป็น 4 ระดับ คือ การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ในการดำเนินงาน การรับผลประโยชน์ และการประเมินผล นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับปารีชาติ วลัยเสถียร และคณะ (2543: 143 – 146) ที่กล่าวถึงกระบวนการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนว่า เริ่มจากการมีส่วนร่วมในการศึกษาชุมชนวางแผน การดำเนินการพัฒนา การรับผลประโยชน์จากการพัฒนา และการติดตามประเมินผลการพัฒนา จากประเด็นที่สอดคล้องกันดังกล่าว น่าจะอนุมานได้ว่า ผลของการวิจัยครั้งนี้ น่าจะมีความสมบูรณ์และยังประโยชน์ต่อการอนุรักษ์คลองท่าทองใหม่ในปัจจุบันและอนาคตอย่างแน่นอน

ข้อเสนอแนะ

1. การศึกษาครั้งนี้จำกัดอยู่ที่สาระเกี่ยวกับบริบทชุมชนและแนวทางการอนุรักษ์คลองท่าทองใหม่ เป็นการศึกษาที่ยังไม่ส่งผลในทางปฏิบัติเพื่อแก้ปัญหาเกี่ยวกับการอนุรักษ์คลองท่าทองใหม่อย่างแท้จริง จึงควรผลักดันให้ชุมชนนำแนวทางไปใช้ปฏิบัติในช่วงเวลาหนึ่ง อาจจะเป็น 1 ปี แล้วศึกษาวิจัยการใช้แนวทางและการฟื้นฟูคลองท่าทองใหม่อีกครั้งหนึ่ง

2. ภายในชุมชนมีองค์กรที่มีบทบาทสำคัญต่อชุมชน ได้แก่ วัด มัสยิด โรงเรียน องค์การบริหารส่วนตำบล กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน องค์กรที่มีการเผยแพร่แนวทางให้องค์กรต่าง ๆ ดังกล่าว เป็นกลไกสำคัญในการนำแนวทางการอนุรักษ์ฯ ไปใช้ปฏิบัติ

References

- Kannikar Nakyoo and colleagues. (2006). *Participation of villagers in the conservation of Tha Thong River. Kanchanadit District Surat Thani*. Bangkok: Research Fund. Office of the National Culture Commission Ministry of Culture. Suratthani: Suratthani Rajaphat University. (In Thai)
- Office of the National Economic and Social Development. (2010). *Report of the First Three Years of the National Economic and Social Development Plan No.10*. n.d. (In Thai)
- Parichart Walailak; et al. (2000). *Processes and techniques of the developer*. Bangkok: Office of the Research Fund (TRF). (In Thai)
- Surat Thani Provincial Development Plan 2015 - 2018, District Information*. (2017). [Online]. Retrieved from <http://amphoe.com/menu.php?am=714&=1> [2016, September 10]. (In Thai)
- Tawilavadee Burirakul. (2008). *Participation: concepts, theories, and processes*. Document for visit thing of the Committee on Political Development and Public Participation of the Senate Tuesday, June 17, 2008. Thesis Bangkok: King Prajadhipok's Institute. (In Thai)

Interviews

- Chuan Petkaew (Interview) Nussara Pengkaew and Ampawan Nupra – in (Interviewer). at Suratthani Rajabhat University. On 10th September 2016.
- Komart Wisadsud (Interview) Nussara Pengkaew and Ampawan Nupra - in (Interviewer). at home 51, Moo 5, Tungkong district, Kanchanadit district, Suratthani province. On 10th September 2016.

Krisorn Pongsawat (Interview) Nussara Pengkaew and Ampawan Nupra – in (Interviewer). at home 35/1 Moo 5, Tungkong district, Kanchanadit district, Suratthani Province. On 10th September 2016.

Salee Somhwang (Interview) Nussara Pengkaew and Ampawan Nupra – in (Interviewer). at home 105 Moo 4 Ta Tong Mai Kanchanadit district, Suratthani Province. 10th March 2017.

Tawin Rodkum (Interview) Nussara Pengkaew and Ampawan Nupra – in (Interviewer). at home 51/1 Moo 5, Tungkong district, Kanchanadit district, Suratthani Province. 30th September 2016.

Wad Klubwihok Rodkum (Interview) Nussara Pengkaew and Ampawan Nupra – in (Interviewer). at home 135/2 Moo 5 Tungkong district, Kanchanadit district, Suratthani Province. 15th September 2016.